

Beheerplan ²⁰¹³⁻²⁰²³
De Paltz

Stichting Het Utrechts Landschap

Inhoud

Samenvatting	3
1. De Paltz	5
1.1 Ligging	5
1.2 Geomorfologie, bodem en landschap	6
1.3 Cultuurhistorie	7
Archeologie	7
Hees	9
De Paltz	10
1.4 Ecologie	17
Flora	17
Fauna	20
1.5 Recreatie	25
1.6 Beleid	25
1.7 Evaluatie	26
Zandkuil	26
Bos	26
Landgoed	26
Recreatie	26
2. Doelstellingen	27
2.1 Natuur	27
Zandkuil	27
Graslanden	28
Bos	28
2.2 Cultuur	29
2.3 Recreatie	30
2.4 Externe wensen	30
3. Inrichtings- en beheermaatregelen	31
3.1 Inrichtingsmaatregelen	31
Project Zandkuil	31
Project 'Herinrichting landgoed'	33
Project 'Hermitage en beukendoolhof'	33
3.2 Beheermaatregelen	33
Zandkuil	33
Landgoed	34
Recreatie	36
3.3 Monitoring	36

Literatuur

Bijlage 1. Redengevende beschrijving RCE	40
Bijlage 2. Beheerkaart De Paltz	42

Samenvatting

De Paltz is in 2007 door de Provincie Utrecht aangekocht als belangrijke schakel binnen de oostelijke natuurcorridor door het Hart van de Heuvelrug. Het gebied ligt op een stuwwal (de Soesterberg). Het zuidelijke deel was oorspronkelijk het hoogst, een plateau. Door zandwinning vanaf de jaren zestig is hier een diepe kuil ontstaan. Grondwater ligt in het hele terrein te diep om voor de vegetatie een rol te spelen. De bodem van het landgoed bestaat grotendeels uit relatief rijkere holt- en loopodzolgronden. De bodem in de zandkuil is zeer heterogeen en bestaat deels uit ingebracht, soms relatief basisch, materiaal.

Het gebied van De Paltz behoorde oorspronkelijk tot de buurtschap Hees. De oudste vermelding stamt reeds uit 838 n.Chr. Later blijkt deze buurtschap te bestaan uit zeven hoeven, eigendom van de Paulusabdij. De akkertjes van Hees waren geconcentreerd in twee engen. De grote eng lag ter hoogte van De Paltz. Bijzonder is dat de omgrenzing van dit complex van akkertjes tot de dag van vandaag zichtbaar is in het veld door een oude houtwal van voormalig eikenhak-hout. Door uitputting van de omringende zandgronden verdwenen in toenemende mate de akkers onder het zand, wat waarschijnlijk de ondergang van de buurtschap betekende. Alleen een herberg was in de tweede helft van de 17de eeuw overgebleven, als uitvalsbasis van een roversbende. Hees lag langs een belangrijke doorgaande weg van Utrecht naar Amersfoort.

In 1867 wordt door jonkheer Ram begonnen met de aanleg van het landgoed De Paltz (mogelijk naar ontwerp van H. Copijn). Deze aanleg werd onder leiding van de volgende eigenaar (Rutgers van Rozenburg) voltooid door L.A. Springer (met onder andere de aanleg van een doolhof). Rondom de Villa verscheen een landschappelijke aanleg. De middeleeuwse structuur van het landgoed werd gerespecteerd. Opvallend zijn de rechte oprijlaan met loodrecht daarop de vierrijige beukenlaan als zichtlaan op de boerderij. De oppervlakte aan grasland en akker was in de 19de eeuw groter dan tegenwoordig.

Na de Tweede Wereldoorlog, die haar sporen achterliet op het landgoed, richtte de familie Krol grote delen in als productiebos. Door de heer Raatjes werd het landgoed vanaf de jaren tachtig geleidelijk opnieuw ingericht.

Ecologisch waardevol is de voormalige zandwinning, een diepe kuil die ongeveer een kwart van het landgoed beslaat. Hier komen schrale pioniersvegetaties voor. Lokaal is de bodem beter gebufferd, waardoor er soorten als echt duizendguldenkruid en slangenkruid bloeien. Een klein deel van het aangeplante dennenbos herbergt zeldzame planten. Daarnaast is een rijke korstmossenbegroeiing aanwezig. De kruidenrijkdom heeft grote aantrekkingskracht op dikkopjes (dagvlinders). Doordat een groot deel van de kuil is bebost en het beheer niet was gericht op open schrale vegetaties staat de kruidenrijkdom onder druk.

De broedvogelbevolking van De Paltz weerspiegelt goed het ontwikkelingsstadium van het bos. De dichtheid van soorten gebonden aan oude loofbomen (boomklever) is relatief laag, terwijl soorten van sparrenbos (goudhaantje) juist in relatief hoge dichtheden voorkomen. De rijk met pinksterbloemen begroeide graslandjes bij de entree zijn belangrijk voor oranjepipjes.

Het Utrechts Landschap wil de zandkuil omvormen naar een grotendeels open ruimte, gekenmerkt door een grote variatie aan schrale vegetatietypes. Waardevolle stukken bos, met name in het zuiden worden gespaard. Beheer door begrazing met een geschepde schaapskudde en hooien zet in op vershraling en productieverlaging en daarmee in toename van het aandeel zeldzame kruiden. Door grote delen van de kuil rustig te houden, wordt het terrein geschikt voor schuwe vogels als de nachtzwaluw.

Bosbeheer op het landgoed zet in op het vergroten van de (structuur)variatie. Het meest westelijke deel wordt omgevormd naar een inheems bos van lichtboomsoorten met brede

zoomvegetaties. Terwijl het aangrenzende bos juist als donker bostype met onder andere douglas in stand wordt gehouden. Het zuidoostelijke perceel wordt omgevormd naar een loofbos gedomineerd door winterlinde. Uitheemse struiken worden uit het bos verwijderd.

De open ruimtes, deels uit de oorspronkelijke aanleg, worden versterkt door losse groepjes struiken en bomen te verwijderen. De grote stormschade (uit 2011) aan oude bomen wordt hersteld door herplant. Lanen worden strak onderhouden, waardoor een landgoedwaardig beeld behouden blijft. Een deel van de recente toevoegingen (door de heer Raatjes) aan het landgoed wordt bewaard, zoals de waaivormige klinkerbestrating van de hoofdlaan. Enkele elementen die niet tot het hoofdontwerp behoren maar zeer intensief beheer vragen worden verwijderd.

Het landgoed wordt weer opengesteld. Bezoekers kunnen dan genieten van de prachtige natuur en rijke cultuurhistorie. Het (noord)westelijke bosgebied blijft rustgebied.

1 De Paltz

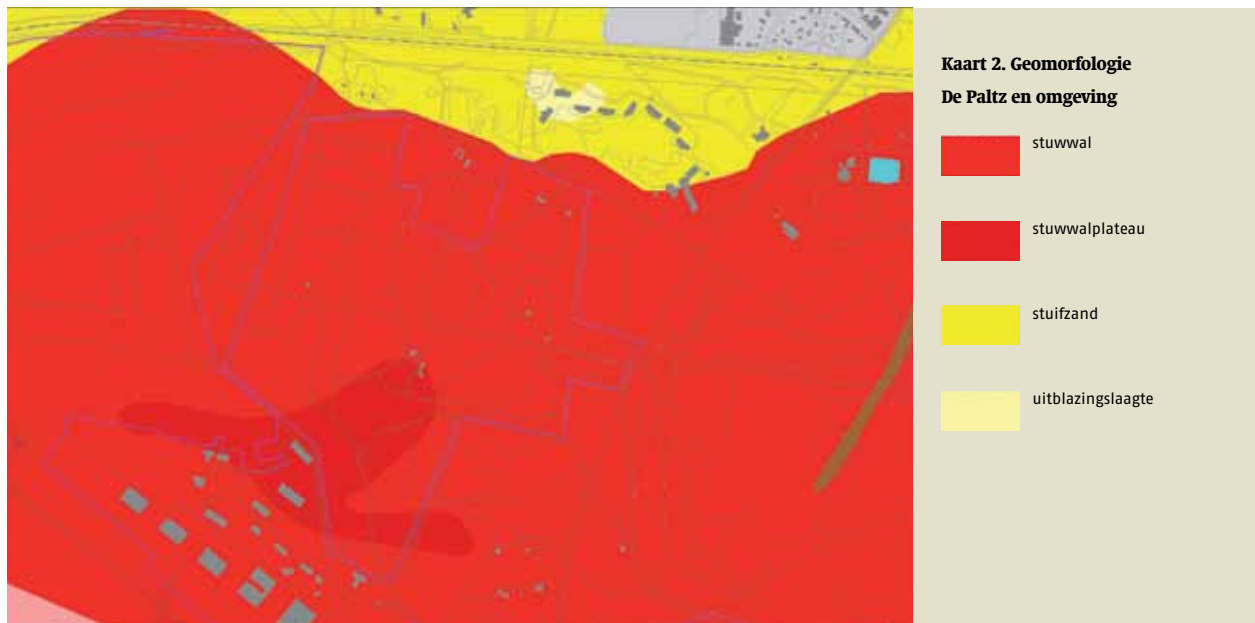
1.1 Ligging

De Paltz ligt in het centrale deel van de Utrechtse Heuvelrug, binnen de gemeente Soest (zie kaart 1). Het gebied wordt aan de zuid- en westzijde begrensd door de voormalige Vliegbasis Soesterberg. Aan de noordzijde wordt De Paltz begrensd door de boerderij De Paltz die oorspronkelijk bij het landgoed hoorde, Golfclub Soestduinen en Hilton Royal Parc Soestduinen. De Van Weerden Poelmanweg (N413) vormt de oostgrens. Het 78ha grote landgoed is in 2007 door de provincie

Utrecht aangekocht voor het programma Hart van de Heuvelrug. Hart van de Heuvelrug is een programma dat de ruimtelijke kwaliteit van het gebied tussen Soest, Zeist en Amersfoort wil verbeteren (zie paragraaf 1.6). De Paltz vormt een belangrijke schakel in de oostelijke natuurcorridor, die uiteindelijk moet zorgen voor een verbinding tussen de noordelijke Heuvelrug en het midden. In 2011 is het gebied overgedragen aan het Utrechts Landschap.

Kaart 1. Topografie De Paltz en directe omgeving

1.2 Geomorfologie, bodem en landschap

De Utrechtse Heuvelrug is gevormd in de voorlaatste ijstijd (het saalien). Tijdens deze ijstijd bereikte het landijs vanuit Scandinavië ons land. Grof zand en grind, eerder afgezet door de Rijn en de Maas, werden door gletsjers die het noorden van Nederland bedekten vooruitgestuwd, waardoor aan de randen stuwwallen ontstonden. De oorspronkelijke horizontaal gelegen rivierzanden zijn schuin en soms verticaal omhooggeperst. Het ijs breidde zich uit tot op de stuwwallen. Door de eroderende werking van het ijs ontstonden vlakke delen: plateaus. De Utrechtse Heuvelrug ter hoogte van De Paltz werd vanuit het noorden opgestuwd en heeft tegenwoordig een maximale hoogte van circa 51m boven NAP. De maximale hoogte binnen De Paltz bedraagt 32m boven NAP (op de rand van de zandkuil). Binnen De Paltz is een stuwwalplateau aanwezig, maar deze is door zandwinning grotendeels afgegraven (zie kaart 2). Vóór de zandwinning was dit het hoogste punt van bijna 35m boven NAP.

Tijdens de laatste ijstijd (het weichselien) bereikte het landijs Nederland niet meer, maar er heerste een toendraklimaat met permanent bevroren bodems. Tegen het einde van de laatste ijstijd verdween de permafrost geleidelijk. Doordat het vegetatiedek nog niet was ontwikkeld, had de wind vrij spel. Rondom de Heuvelrug werd een gordel van fijn, soms lemig, zand afgezet (boven op de fluvioglaciale afzettingen): de gordeldekzanden. Door menselijk handelen vanaf de middeleeuwen is een deel van het hogergelegen (gordel)dekzand opnieuw gaan stuiven (de stuifzanden). Deze stuifzanden zijn direct ten noorden van het plangebied aanwezig.

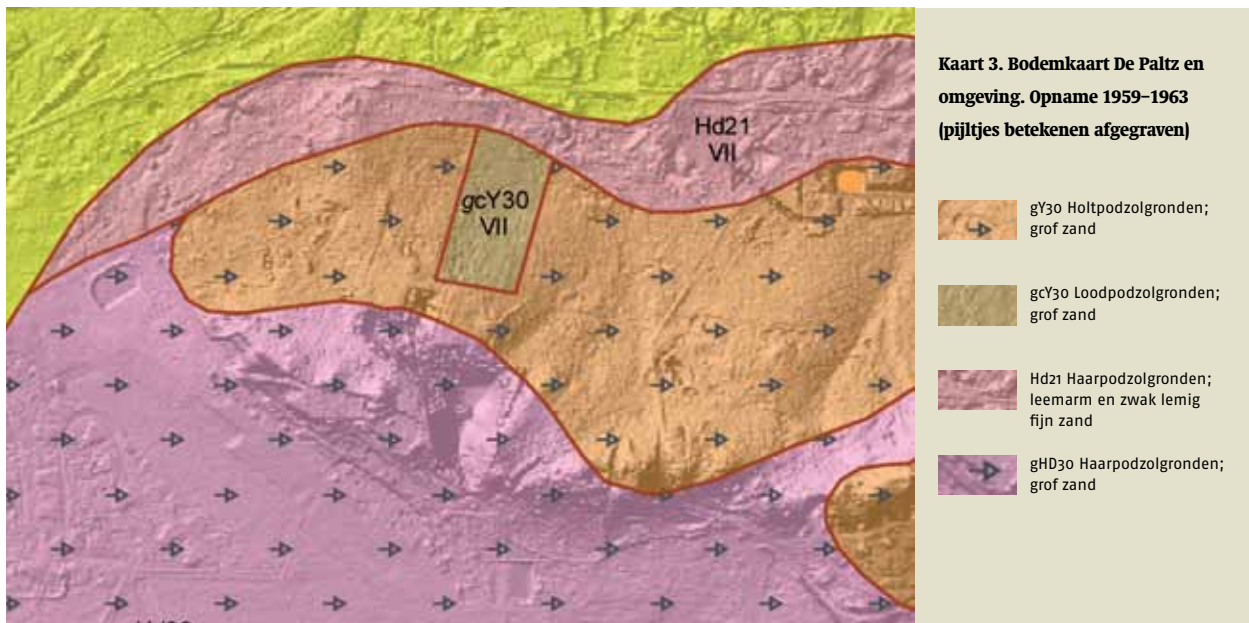
In de *Atlas aardkundig waardevolle gebieden* van de Provincie Utrecht (2003) staat het plangebied aangegeven als aardkundig waardevol.

De bodem van De Paltz bestaat uit drie types podzolgrond¹ (zie kaart 3, van voedselarmer naar voedselrijker): haarpodzolgrond (gHd30; grof zand), holtpodzolgrond (gY30; zwak lemig, matig grof zand) en looppodzolgrond (gcY30; leemarm, matig grof zand). De holtpodzol en looppodzolgronden zijn relatief luchtig door een goede menging van organisch materiaal (humus) en zand. Daarbij hebben de looppodzolbodems een mestdek van 30 tot 50cm dik, dit is te vinden op plaatsen die als akker hebben gefungeerd. De naam 'loo' duidt op een open plaats in het bos en is een ontginningsnaam uit de vroege middeleeuwen. Het type bodem is van belang voor de kansen voor verschillende types bos, heide en grasland. Haarpodzolen zijn in het plangebied grotendeels beperkt tot het zuiden. Het grootste deel van De Paltz bestaat uit holtpodzolen van grof zand. De graslanden (oorspronkelijk bouwlanden) ten noorden van het hoofdhuis bestaan uit looppodzolgronden van grof zand. Alle drie de bodemtypes hebben grind op minder dan 40cm diepte.

Alle gronden binnen het gebied zijn vergraven. Daarnaast is in het zuiden een grote zandafgraving van ruim 23ha aanwezig. Op zowel de geomorfologische (zie kaart 2) als de bodemkaart (zie kaart 3) is deze zandwinning niet aangegeven. De winning is in de jaren zestig van de 20ste eeuw gestart en begin jaren negentig beëindigd.² De kuil is op zijn diepste 8,50m boven NAP (gemiddeld ruim 20m lager dan het omringende gebied). Na de zandwinning

¹ Voor een uitgebreide beschrijving over het ontstaan van de verschillende types podzolgrond, zie Stiboka, 1966.

² Raatjes kocht het laatste deel van de zandkuil aan in 1994 om verdere winning te voorkomen.

is een 'leeflaag' aangebracht. In het laagstgelegen deel van de kuil is deze laag lokaal meer dan 1m dik (mede door erosie van de hellingen). Het aanbrengen van een leeflaag was verplicht, ter 'hercultivering', zodat bosontwikkeling weer mogelijk werd. Een leeflaag kan bestaan uit het humushoudende dek dat werd verwijderd voor de zandwinning of uit humushoudend materiaal van elders dat niet geschikt was om op te bouwen. In de jaren negentig van de 20ste eeuw zijn duizenden kubieke meters zand en bosgrond van elders op het landgoed en voornamelijk in de zandkuil verwerkt. In deze laag is veel puin aanwezig, wat zorgt voor een zekere buffering van de bodem door het kalkhoudende cement.

De grondwatertrap van het gebied is VII. Het grondwater ligt dermate diep dat het voor de vegetatie niet bereikbaar is.

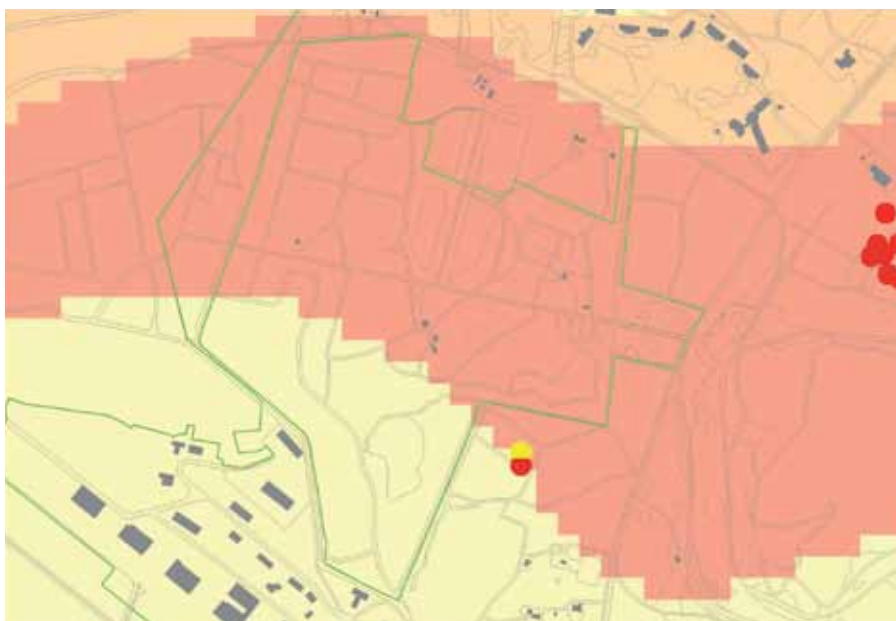
1.3 Cultuurhistorie

Archeologie

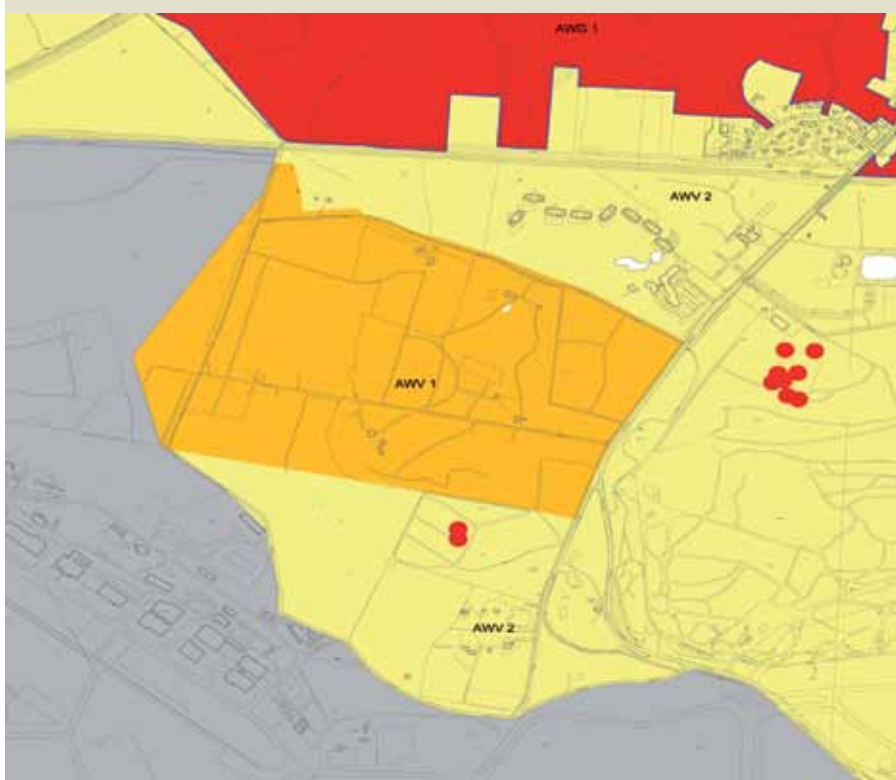
De Paltz en omgeving is bijzonder rijk aan archeologische vondsten, waaronder zeer oude. Rondtrekkende groepjes Neanderthalers hebben op De Paltz hun primitieve artefacten achtergelaten, onder andere vuurstenen vuistbijlen, afslagen en rolstenen. Deze vondsten kwamen tijdens de zandwinning naar boven en dateren uit het midden-paleolithicum (midden van de vroege steentijd)³. Neanderthalers maakten in dit gebied jacht op zoogdieren, waaronder de bosolifant en verzamelden vruchten. In de zandkuil zijn resten van prooidieren aangetroffen, namelijk botten van bison, bosolifanten, paarden en het gewei van een edelhert. Ten noorden van De Paltz in de Lange Duinen, een

stuifzandgebied, zijn diverse losse vondsten gedaan die waarschijnlijk horen bij de Hamburgcultuur (13.000 tot 10.000 jaar geleden) en Tjongercultuur (10.000 tot 9.000 jaar geleden). Vondsten van de Hamburgcultuur zijn zeldzaam in dit deel van Nederland. Jagers en verzamelaars uit deze cultuur waren nog aangepast aan de koude omstandigheden van de ijstijd. Ze jaagden nog met speren. Deze zouden tijdens het mesolithicum (midden-steentijd) worden vervangen door pijl en boog. In de Lange Duinen zijn meerdere vuursteenateliers uit het mesolithicum aangetroffen. Kenmerkend voor deze periode zijn de zogenaamde microlieten: kleine stukjes vuursteen die als haken aan een pijl zaten. Deze ateliers en resten van haardkuilen komen aan het oppervlak door uitstuiving en zijn de enige tastbare sporen van kampementen uit deze periode. Vanaf het laat-neolithicum (einde van de jonge steentijd) hebben landbouwers hun sporen in de omgeving van De Paltz achtergelaten in de vorm van grafheuvels. Direct ten oosten van de zandkuil, buiten het plangebied, zijn drie heuvels aanwezig. Van twee heuvels staat vast dat deze door menselijk handelen zijn ontstaan. Eén is daadwerkelijk een grafheuvel. De kern van de heuvel heeft een plaggenstructuur. Mogelijk is de heuvel deels overstoven en later weer opgehoogd. De heuvel is niet exact gedateerd (laat-neolithicum tot ijzertijd). Meer naar het oosten (in De Stompert) ligt een groep van acht grafheuvels op de stuwwal. Grafheuvels werden bij voorkeur aangelegd op plekken die van verre goed zichtbaar waren. Intacte grafheuvels zijn op De Paltz niet aanwezig, maar tijdens de zandwinning is wel een mooi bewerkt mesje aan het oppervlak gekomen uit het laat-neolithicum tot vroege bronstijd.

³ 30000 tot 35000 jaar geleden.

Kaart 4. Indicatieve kaart archeologische verwachtingswaarde en archeologische monumentenkaart. Bron: RCE, 2008

Kaart 5. Beleidskaart archeologie gemeente Soest. Bron: Gemeente Soest, 2011b

Afkorting	Naam	Beleidsadvies
AWV 1 	Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 1	Voorafgaand aan bodemingrepen groter dan 100m ² en dieper dan 30cm onder maaiveld is archeologisch onderzoek noodzakelijk. Eerst plantoetsing door het bevoegd gezag.
AWV 2 	Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied 2	Voorafgaand aan bodemingrepen groter dan 500m ² en dieper dan 30cm onder maaiveld is archeologisch onderzoek noodzakelijk. Eerst plantoetsing door het bevoegd gezag.

Op het bedrijventerrein Fornhese (Den Dolder) is een bronzen dolk gevonden. Het betreft hoogstwaarschijnlijk een grafgift uit een grafheuvel uit de eerste helft van de bronstijd (2000–2100 v.Chr.). Ter plekke werden sporen van meerdere grafheuvels gevonden. Het vermoeden bestaat dat de grafheuvels langs een prehistorische route lagen over de noordflank van de stuwwal. Deze route werd in de middeleeuwen onderdeel van een belangrijke verbinding tussen Utrecht en Amersfoort (zie hierna). De zandkuil heeft vondsten van aardewerk en vuursteen opgeleverd uit de bronstijd tot de late middeleeuwen.

De rijkere stuwwalgronden (holt- en loopodzolgronden) binnen De Paltz hebben een hoge archeologische verwachtingswaarde (zie kaart 4). De haarpodzolgronden en zandkuil hebben een lage verwachtingswaarde. Op de gedetailleerde beleidskaart archeologie van de gemeente Soest (zie kaart 5) staat De Paltz, uitgezonderd een deel van de zandkuil, aangegeven als archeologisch waardevol verwachtingsgebied categorie 1 (AWV 1). Een groot deel van de zandkuil staat aangegeven als archeologisch waardevol verwachtingsgebied categorie 2 (AWV 2; voor uitleg, zie legenda bij kaart 5). Dat de zandkuil nog archeologische schatten kan herbergen blijkt wel uit de sporen die Neanderthalers achterlieten.

Hees

In de vroege middeleeuwen was het plangebied waarschijnlijk onderdeel van een foreest dat zich uitstrekte van Amersfoort tot Den Dolder. In een oorkonde uit 777 wordt een foreest Fornhese genoemd. Het begrip ‘foreest’ houdt gebruiksrechten in van gebieden zonder eigenaar. Het betreft woeste en verlaten gronden, waaronder bossen.

Het gebied van landgoed De Paltz behoorde oorspronkelijk tot de buurtschap Hees. Hees is de oudste nederzetting in de gemeente Soest waarvan de naam nu nog bekend is. In 838 ontving graaf Rodgar een aantal goederen in leen van de Utrechtse bisschop (Alberic II). Zo kreeg deze graaf in Hees de beschikking over een horige familie met alle daarbij behorende gebouwen en landerijen.

Aan het begin van de 11de eeuw duikt de naam Hees opnieuw op. Bisschop Ansfield schenkt veertien horige hoeven ‘inter villas’ Heze et Zoys’ (binnen de buurschappen Hees en Soest) aan het klooster Hohorst (bij Amersfoort). Dit klooster was door Ansfield rond het jaar 1000 gesticht. Tegenwoordig staat de plek bekend onder de naam Heiligenberg. Vijftig jaar later verhuisde het klooster naar Utrecht, waar ze de Paulusabdij zou vormen. Uit latere opgaven (bevestigingsoorkonden, bijvoorbeeld de bevestiging van genoemde bisschoppelijke schenking door keizer Koenraad in 1028) blijkt dat Hees uit zeven hoeven bestond, alle in eigendom van de Paulusabdij. De abdij had het zogenaamde tiendrecht. Dit recht hield in dat

van alle opbrengsten van het bouwland, maar ook van het vee, een tiende deel (tijns) moest worden afgestaan aan het klooster. Daarnaast dienden de tijnslieden bepaalde diensten aan het klooster te leveren. Iedere hoeve had recht (waarschap) op een evenredig deel van het ongecultiveerde land, zoals veen, veld en bos. De nederzetting (de buurtschap) Hees bestond dus niet alleen uit bouwland, maar ook uit laaggelegen veengronden: Heezerveen of Laag Hees. De hogergelegen bouwlanden stonden bekend onder de naam Hezereng, Hoog Hees of Overhees.

In de middeleeuwen maakte de zandweg van De Bilt naar Hees deel uit van de verbinding tussen Utrecht en Amersfoort (Soest). In rekeningen van de bisschoppelijke rentmeester uit 1377 wordt Hees genoemd als overnachtingsplaats van de voerlieden met bagage na een rechtszitting van de bisschop te Huis ter Eem. De wagens konden de stad Utrecht als gevolg van invallende duisternis niet meer bereiken en waren genoodzaakt in Hees de nacht door te brengen. Hieruit blijkt dat het dorp Hees aan de route naar Utrecht lag. Het huidige Heezerspoor, de noordgrens van De Paltz, was onderdeel van deze route.

In 1399 wordt het Heezerveen (Laag Hees) verkaveld ter ontginning. Deze woeste gronden behoorden nog altijd tot het bezit van de Paulusabdij. Het Heezerveen werd in zes hoeven verdeeld. Het aan de noordzijde grenzende Soesterveen werd gelijktijdig verkaveld. In eerste instantie parallel aan de verkaveling van het Heezerveen. In 1424 werd het Soesterveen herverkaveld, waardoor de verkavelingsrichting loodrecht op de richting van het Heezerveen kwam te staan. Deze ontginningen zouden grote gevolgen hebben voor de hogergelegen akkers van Hoog Hees.

Archeologisch onderzoek en diverse documenten uit de middeleeuwen schetsen een beeld van een marginaal boerenbestaan, waarbij de strijd tussen akkerbouw en overstuiving honderden jaren heeft geduurd. Bij archeologische opgravingen op het industrieterrein Fornhese (bij Den Dolder, oftewel de Kleine Eng) zijn bewoningssporen uit de 11de en 12de eeuw aangetroffen. Naast een vermoedelijke schaapskooi zijn er gebouwplattegronden aangetroffen van schuurtjes en bijgebouwen. Het is aannemelijk dat deze resten onderdeel zijn van de nederzetting Hees. Hoe die middeleeuwse nederzetting er precies bij heeft gelegen (hoeveelheid en spreiding van gebouwen) is onbekend. De hiervoor vermelde oorkonde uit 1028 vermeldt slechts de aanwezigheid van veertien hoeven binnen de buurschappen Hees en Soest (waarvan zeven binnen Hees). Het is dus goed denkbaar dat dit oude Hees niet was geconcentreerd in de vorm van een dorp, maar bestond uit verspreid liggende boerderijen. De bewoning op de onderzochte plek verdween na (of aan het eind van) de 12de eeuw. De grond werd daarna als

⁴ Villa: dorp, buurt, nederzetting (of landgoed). Meestal wordt een buurschap of kerkgemeenschap (kerspel) bedoeld, soms een domein.

akkerland gebruikt. Uit stuifmeelonderzoek blijkt dat op de akkers rogge werd geteeld afgewisseld met periodes van braak (begroeiing van grassen en veldzuring). In minder verstoorde bodemprofielen binnen dit onderzoek werd geconstateerd dat direct op de akkerlaag een circa 40cm dik pakket stuifzand rust. Binnen deze stuifzandlaag zijn verschillende donkere horizonten aanwezig (ingesloten). Dit duidt op periodes waarin vegetatie weer tot ontwikkeling kwam (en er dus humusvorming optrad). Het proces van verstuiving van deze gronden was dus geleidelijk en niet continue. Stuifzand is deels in de akkerlaag ingeplougd. Uiteindelijk gaven de boeren het op en werd het akkerland verlaten. In het stuifzand is veel stuifmeel van boekweit gevonden. Een gewas dat pas na 1400 werd verbouwd. Een aanwijzing dat het akkerland pas na 1400 is overstoven. Het Heezerveen werd in die periode ontwaterd voor de turfwinning. Door deze ontwatering daalde ook de grondwaterstand in de hogergelegen landbouwgebieden. De van veen ontblote zandige ondergrond (dekzand) was vatbaar voor verstuiving. Dit gold bij overexploitatie ook voor de gordeldekzanden ten noorden van Hoog Hees (zoals nu nog zichtbaar in de Lange en Korte Duinen). Uit rekeningen⁵ uit 1564 blijkt dat in deze periode een aantal hoeven te Hees is overstoven en deze daarom geen huur verschuldigd waren aan de Domeinen: 'Evert Ryckss van een erf tot Hees is bestoven met sand ende desolaet' en 'Peter Peterss ende Lambert Peterss van de venen tot Hees is me sant bestoven' en 'Evert Stael van 't landt van de Houtcamer tot Hees, is sant ende duynen'. In toenemende mate verdwenen de akkers onder het zand, wat waarschijnlijk de ondergang van de nederzetting Hees betekende.

In het midden van de 17de eeuw fungeerde Hees als uitvalsbasis van een roversbende. Een herberg dienst deed als rovershol en distributiecentrum. De bewoners vormden waarschijnlijk de totale bevolking van Hees, omgeven door heidevelden en zandverstuivingen.

De oudste bekende kaart van Hees stamt uit circa 1698, getekend door de bekende cartograaf Bernard de Roy (zie kaart 6) voor de provincie Utrecht. Deze kaart werd getekend ten behoeve van de inning van de tienden van de in 1580 geconfisqueerde Utrechtse Paulusabdij. Hoog Hees bestaat uit zeven (mogelijk voormalige)⁶ hoeven verspreid over twee akkercomplexen (engen): het westelijke deel stond bekend als de Kleine Eng, het oostelijke als de Grote Eng (deze eng zou later De Paltz worden; zie hierna). De Grote Eng bestond uit vijf kavels. De akkers werden omgeven door houtwallen, vaak eikenhakhout. Deze wallen waren bedoeld als veekering tegen schapen en koeien die de omringende (heide)velden begraaften. Aan de noordzijde van de Grote Eng is een

stukje van het Heezerspoor zichtbaar. De grens tussen de gerechten Zeist en Soest staat aangegeven door middel van palen. Een perceel van Hoog Hees viel binnen het gerecht Zeist: het grote westelijke perceel van de Kleine Eng. Bij dit perceel staat op de kaart geschreven: "*Het landt van den Heer Hattingh leght onder Seijst, dogh behoort onder den Heezer tiendt.*"

De structuur van de Grote Eng, zoals zichtbaar op de kaart van De Roy, is deels in het landgoed De Paltz bewaard gebleven. Het betreft de rechthoekige verkaveling en eikenwallen op de grens van het landgoed (zie hierna).

De Paltz

Aan het einde van de 18de eeuw zijn de namen De Paltz (Pals) en Kleine Paltz ontstaan. De naam De Paltz zou zijn afgeleid van Duitse dagloners die rond 1775 een bestaan probeerden op te bouwen op de (verlaten) landbouwgronden van de Grote Eng (Hoog Hees). Deze dagloners waren afkomstig uit De Paltz, gedeserteerd uit het leger van Frederik de Grote. Voor deze ontstaanswijze van de naam Paltz ontbreekt echter bewijs.

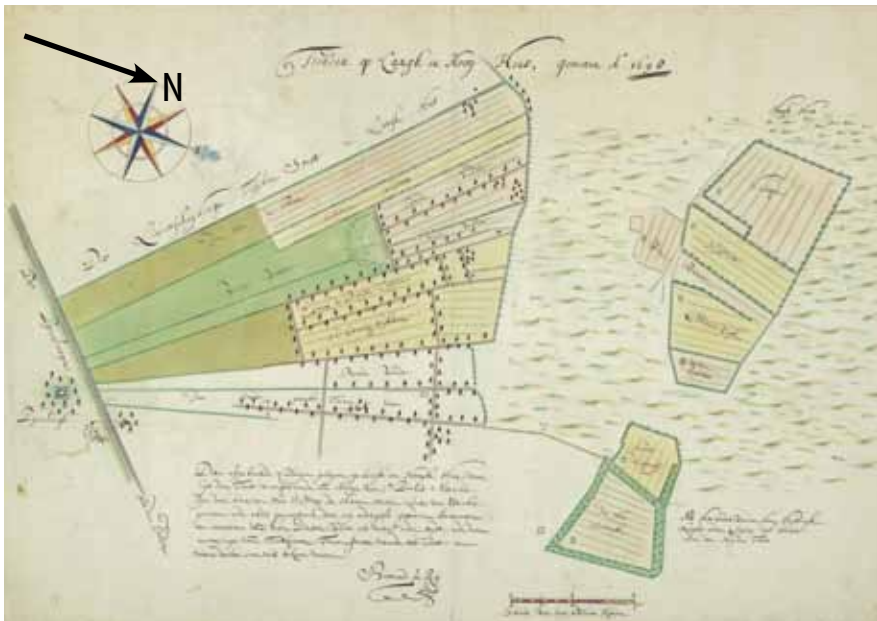
Kaart 7 geeft het grondgebruik anno 1832 (mogelijk al de situatie rond 1817) weer. De contour van de (voormalige) Grote Eng is in het oosten (tegenwoordig De Paltz) duidelijk zichtbaar door de aanwezigheid van houtwallen. De boerderij ligt op vrijwel dezelfde plaats als in de kaart van De Roy (zie kaart 6). Ook de door houtwallen omgeven 'hap' uit het gebied direct ten westen van de boerderij is op beide kaarten zichtbaar. Dit met beplanting omzoomde perceel is tot de dag van vandaag herkenbaar. Voor de te innen belastingen werd de kwaliteit van elk perceel aangeduid. De klassering per soort eigendom binnen het huidige De Paltz, uitgezonderd de zandkuil, staat in tabel 1. De bouwlanden waren van slechte kwaliteit, terwijl de heide en het dennenbos van goede kwaliteit waren. Het bos ter plaatse van de huidige zandkuil had een slechte kwaliteit, het bestond waarschijnlijk uit gedegradeerd eikenhakhout (laagste klasse).

Een groot deel van De Paltz was in 1832 in het bezit van Andries de Wilde. Hij had in 1823 het landgoed Pijnenburg gekocht. Bij dit uitgestrekte landgoed hoorden ook een flink deel van De Paltz. In 1860 liet De Wilde zijn landgoed (Pijnenburg) veilen. De goederen van De Paltz werden gekocht door jonkheer J.P.A.L. Ram. Hij liet het landgoed De Paltz aanleggen. Na respectievelijk de herbouw van de in 1861 verbrandde boerderij, de bouw van een blokje arbeiderswoningen in 1863 en de afronding van het herenhuis (in Frans eclectische stijl, door onbekende architect)⁷ in 1867 werd begonnen met de aanleg van het park. De eerste aanleg wordt toegeschreven aan Henri Copijn, maar bronnen en tekeningen ontbreken helaas. Wel stamt

⁵ 'Raden en rentmeestergeneraal van de Domeinen in de provincie Utrecht'.

⁶ Op de kaart staan weliswaar groene blokjes, maar dat kan op voormalige bewoning duiden. Gebouwen in en bij het Heezerveen zijn getekend of in elk geval rood omlijnd.

⁷ Verder in dit plan onder de naam 'de Villa'.

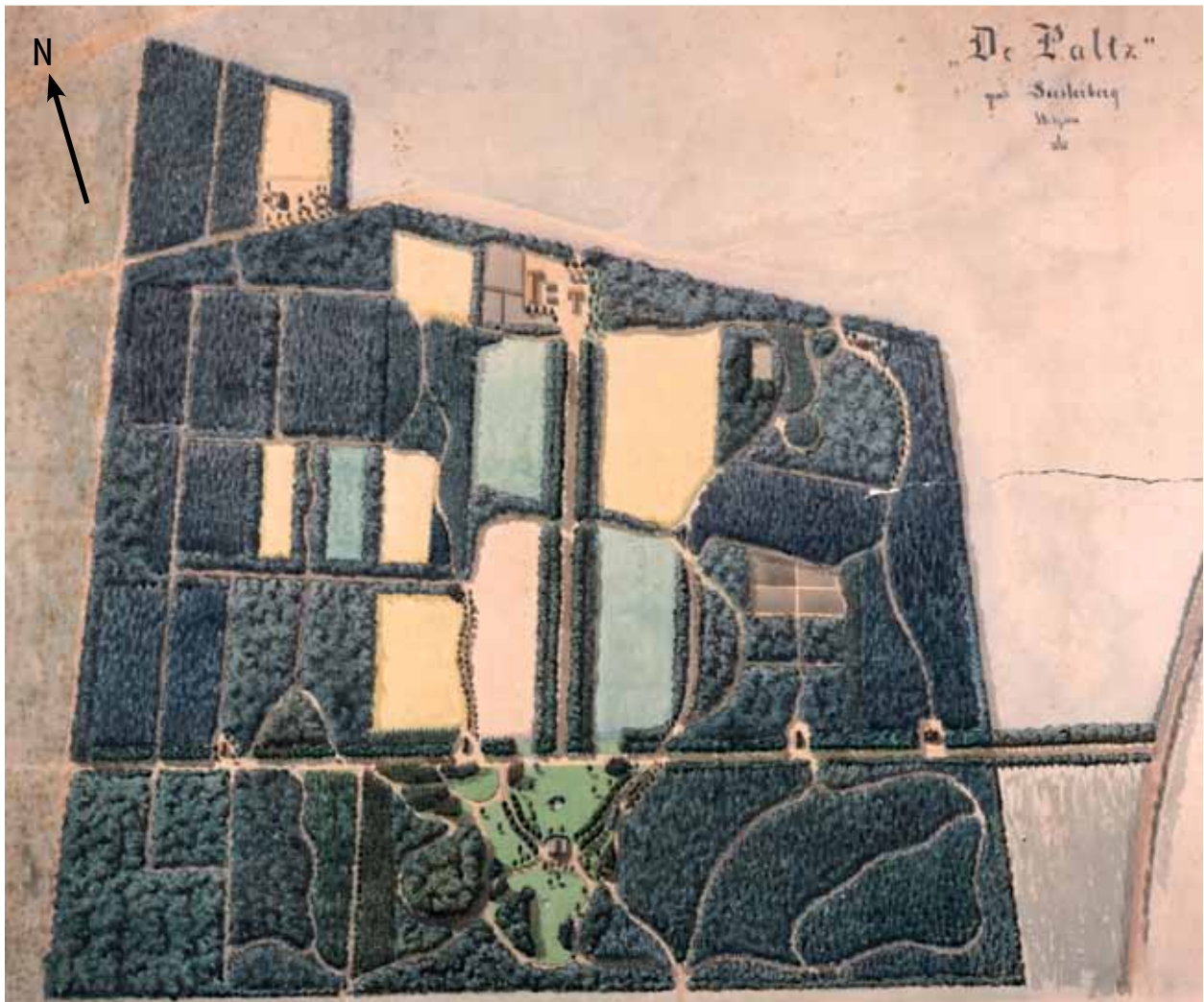
Kaart 6. Tiensten op Laegh en Hoogh Hees, gemeten in 1698 door Bernard de Roy. Bijschrift: 'Deze afgebeelde Landerijen gelegen op Laegh en Hoogh Hees, waar uijt den Tient is cometerende aen Abbye van St. Paulus te Utrecht, sijn door ordre van Haer Ed. Mog. de Heeren Staten s Lants van Utrecht gemeten ende aldus gecaerteert, door mij onderget. gesworen Lantmeter ten overstaen van heer Doctor Goet als rentm. inder tijdt ende door aanwijssinge van Tientkerver Timon Jansz wonende tot Soest, aen wien deselve seer wel bekend waeren.' Bron: Het Utrechts Archief, toegangsnummer 85-1, inventarisnummer 73

Kaart 7. Historisch grondgebruik 1832 met op de achtergrond de huidige topografie. Kleuren corresponderen met tabel 1. Bron: www.hisgis.nl

Tabel 1. Klassering per soort eigendom De Paltz 1832

Soort eigendom	Klasse	Beschrijving
tuin	3	laagste klasse, slechte kwaliteit
bouwland	4	op een na laagste klasse, slechte kwaliteit
braakgrond als bouwland (driest)	5	laagste klasse binnen de bouwlanden
laan als bouwland	5	laagste klasse binnen de bouwlanden
bosch	3	betreft hakbosch (eikenhakhout) op wallen, op een na laagste kwaliteit
dennebosch	1	hoogste kwaliteit
heide	1	hoogste kwaliteit (de gemeente Soest onderscheidt slechts twee klassen heide; klasse 2 is zeer arm (tot zand verstuiving) en dus nauwelijks bruikbaar)

Kaart 8. Situatietekening De Paltz, getekend door L.A. Springer in 1876.

Bron: Speciale Collecties Bibliotheek Wageningen UR

uit 1876 een situatietekening getekend door L.A. Springer in opdracht van L. Rutgers van Rozenburg die in 1872 het landgoed op een veiling kocht. Jonkheer Ram was krankzinnig verklaard en onder curatele gesteld. Daardoor is het niet duidelijk of hij ooit zijn landgoed voltooide.

Bij de aanleg van het park (zie kaart 8) werd de rechthoekige verkaveling uit de middeleeuwen voor een deel gerespecteerd. Naast de eikenwallen die de buitengrens vormen gaat het om de twee centrale hoofdlanen. De oost-west lopende oprijlaan heeft tegenwoordig een dubbele beplanting van beuk. Loodrecht op deze laan ligt een vierrijige laan (op kaart 8 als dubbel ingetekend) aan weerszijden begrensd door open velden (akkers en graslanden). Aan de noordzijde stopt deze laan bij de boerderij, aan de zuidzijde bij de Villa. Dit T-vormige

assenkruis bepaalt nog steeds de hoofdstructuur van het landgoed. Ook een aantal paden en (bos)vakken in het noordwestelijke deel van het park lijken te zijn gebaseerd op de middeleeuwse verkaveling (zie ook kaart 10). In westelijke deel lagen zes velden, die tegenwoordig bebost zijn.

Langs de oprijlaan zijn vier gebouwtjes aanwezig. Eén staat parallel aan de laan: het Koetshuis. Dit Koetshuis is in 1870 nog in opdracht van jonkheer Ram gebouwd. De drie andere zijn schaapskooien. In 1863 werd door het gemeentebestuur van Soest bepaald dat Ram niet meer dan twee kuddes van maximaal honderd schapen mocht laten weiden op de gemeenschappelijke heidegronden.

Binnen deze rechthoekige hoofdstructuur werd een (eenvoudig) landschappelijk park aangelegd. De Villa is

Kaart 9. De Paltz te Soesterberg: groot hectn. 67.13.83. Deze kaart stamt uit ongeveer 1900, de tekenaar is onbekend.

Er zijn diverse aanwijzingen dat de kaart onnauwkeurig is. Afbeelding beschikbaar gesteld door: Bijzondere Collecties, UvA

omgeven door gazons met solitairen, boom- en heestergroepjes, waardoor de dieptewerking wordt versterkt. Twee korte gebogen lindelaneën leiden bezoekers en bewoners, via de achterzijde van het huis, naar de ingang. Een gestileerd, niet grillig, maar gebogen padenverloop wordt zo samengesteld dat er tussen de paden druppelvormige, cirkelvormige en ovale grondpatronen ontstaan. Vanuit het huis loopt een rechte zichtas op de boerderij via de laan, bekend als de Boerselaan. De boerderij was een zichtpunt. In deze as ligt binnen het gazon een met water gevulde (gemetselde) kom, met aan de noordzijde een lage heestergroep. In deze kom was begin 20ste eeuw een fontein aanwezig. Ook aan de achterzijde van het huis ligt een waterkom. Op de velden aan weerszijden van de laan is zicht via twee gaten in de (laan)beplanting. Deze velden zijn nauwelijks landschappelijk aangekleed (in de

vorm van boom- en heestergroepen). Wel zorgen subtiele golvende lijnen voor een lichte verlandschappelijking. Naast het oostelijke veld liggen twee gebogen lanen. Aan de achterzijde van het huis ligt een korte zichtas (in het verlengde van de lange noordelijke as), gericht op een van de toppen van de Soesterberg (nu de zandkuil). Solitairen en boom- en heestergroepjes kleden de zichtlijnen aan. Verspreid over het bos, dat bestaat uit vakken naald- en loofhout, zijn slingerende paden aangelegd. Op kaart 8 is een moestuincomplexje zichtbaar, bestaande uit vier blokken. In het noordoosten (bij het huidige Herdershuis) zijn twee opvallende cirkelvormige bosvakjes zichtbaar.

De aanleg van het park staat nog op een tweede kaart die dateert van omstreeks 1900 (zie kaart 9). Op het eerste gezicht lijken er verschillen te zitten in het

Kaart 10. Topografie 1890

Kaart 11. Topografie 1920

Foto 1. De hermitage anno 2012. E. Dronkert

padenpatroon en in mindere mate in de beplanting. De ronde kom aan de zuidzijde lijkt naar het westen te zijn verplaatst. De zichtas is op het zuidwesten gericht, in plaats van op het zuiden. Waarschijnlijk geeft de kaart uit 1900 een vertekend beeld. De situatie zoals op de tekening uit 1876, getekend door de nauwkeurige Springer, komt goed overeen met topografische kaarten uit 1870, 1890 (zie kaart 10), 1900 en 1920 (zie kaart 11).

In 1883 wordt door Springer het waarschijnlijk reeds bestaande⁸ beukendoolhof vergroot en opnieuw beplant. Het middelpunt van het doolhof bestond uit een follie in de vorm van een kluzenaarsgrot: hermitage (zie foto 1). Deze hermitage is opgebouwd uit sintels (uitgebrande steenkool),

baksteen en onregelmatig gevormde stenen die door cement bij elkaar worden gehouden. Op het dak dat wordt gedragen door spoorrails was een waterreservoir. Uit dit reservoir vloeide water op het moment dat bezoekers in de grot waren. De bezoeker was hierdoor gevangen achter een waterval. Een windharp bracht een klagelijk geluid voort. In de grot was een cementen beeld van een monnik aanwezig (zie foto 2). Met zijn ene hand hield hij een kruis bij zijn borst, in zijn andere hand een boek. Het beukendoolhof, op de luchtfoto uit 1950 (zie foto 3) nog goed zichtbaar, is in 1984 deels gerooid (gedund), de oppervlakte is niet verkleind. De nog aanwezige doorgeschoten beuken geven de oorspronkelijke grootte weer. De hermitage met daarin het beeld van een monnik is nog steeds aanwezig, maar

⁸ Een plattegrond van de doolhof door Springer bevat de aantekening: "herplant en vergroot 1883-1884". De doolhof bestond dus blijkbaar al wat eerder.

Kaart 12. Topografie 1940

Foto 3. Luchtfoto uit 1950. Rechts het doolhof

Foto 2. Restant van het beeld van de monnik, E. Dronkert

vervallen. De monnik is onthoofd en mist zijn boek. Op zowel kaart 8 als 9 is dit doolhof opvallend afwezig.

Op 27 juni 1898 wordt het spoorlijntje tussen Den Dolder en Baarn geopend. Langs dit lijntje werd een 'halte op verzoek' gevestigd voor De Paltz. De eigenaar van De Paltz kreeg toestemming om een weg aan te leggen tussen het eenvoudige grindperronnetje en De Paltz: het huidige Berkenlaantje. Dit perronnetje heeft dienst gedaan tot medio 1933. Op de topografische kaart uit 1920 (zie kaart 11) is in het westen de weg (roodgekleurd) zichtbaar die naar de halte leidde. In 1922 wordt het dan 123ha grote landgoed verkocht aan de gebroeders Van der Krol (houthandelaren). Van der Krol verhuurt waarschijnlijk steeds het huis en Koetshuis. Grote delen van de bebossing (grove den en eik) zouden

worden gekapt en vervangen door productiebossen van onder andere douglas en lariks. Kaarten 10 t/m 12 geven de ontwikkeling op en in de omgeving van De Paltz tussen 1890 en 1940 weer. De open velden in het westelijke deel verdwijnen aan het begin van de 20ste eeuw. Met name in het westen was tot en met begin jaren veertig het aandeel loofhout veel hoger dan tegenwoordig. Hoogstwaarschijnlijk betrof het eikenhakhout (zie ook foto 4). Het nu nog resterende loofbos in dit deel van De Paltz bestaat uit eikenstrubbenbos.

Tussen 1920 en 1940 wordt het padenpatroon bij de Villa druk, dit kan samenhangen met de maatschappelijke functie van de Villa (zie hierna). De parkaanleg bij de Herderswoning verdwijnt in dezelfde periode.

Tijdens de Duitse bezetting was De Paltz onderdeel van

‘Truppenübungsplatz Soesterberg’. Grotendeels tussen De Paltz en de Vliegbasis lag een ‘Waldlager’, een Duits legeringskamp. Deze Waldlager I bestond uit stevige in steen en beton opgetrokken legerings- en dienstgebouwen, in feite een minidorp met legeringsgebouwen, kantines, een kapper, wasserette, schoenmaker, postkantoor enzovoort. De kampen lagen expres op enige afzet van het vliegveld, zodat ze minder kwetsbaar waren voor bombardementen. In 1945 is alles met de grond gelijk gemaakt. Verderop was er in het gebied wat nu zandafgraving is nog een munitiecomplex gesitueerd (zichtbaar op de luchtfoto uit 1950; zie foto 4). Het noordwestelijke deel van De Paltz was tijdens de bezetting onderdeel van Liegeplatz of Luftpark (openluchtopstelplaats voor vliegtuigen) noord. Deze is na aanleg nog twee keer uitgebreid met een tweede en derde lus (rollerbaan). De derde lus ligt deels in De Paltz. Om de vliegtuigen te camoufleren lagen de Luftparken zo veel mogelijk in de bossen rond het vliegveld. Voor extra bescherming werden wanden van beton gebouwd of aarden wallen opgeworpen (splitterboxen). Langs de derde lus zijn (op foto 4) enkele inhammen zichtbaar, sommige met rechthoekig einde, andere meer waaivormig. Het eerste duidt mogelijk op bebouwing, het tweede kan duiden op verstoorde aarden wallen. Na de Tweede Wereldoorlog is de derde lus niet meer gebruikt. De bommenkraters zijn vijf jaar na de oorlog nog zichtbaar. Of er binnen De Paltz nog sporen aanwezig zijn van deze rollerbaan met opstelplaatsen is onbekend en zal nader worden onderzocht. Het huidige werkpad in het noordwesten van De Paltz ligt op de rollerbaan.

Op foto 4 zijn veel bomkraters zichtbaar. De percelen eikenhakhout ten noorden van de oprijlaan lijken in de Tweede Wereldoorlog voor het laatst afgezet. Het perceel ten noordwesten van de huidige zandkuil is ver voor de Tweede Wereldoorlog voor het laatst afgezet. Twee percelen eikenhakhout zijn als strubbenbos bewaard gebleven. Het perceel met de slingerende laan (zie foto 4) is rond 1949 omgevormd met douglas. Wel loopt door dit perceel nog een klein oost-westlaantje met kronkelige eiken, mogelijk een relict van voormalig eikenhakhout. Eind jaren veertig wordt begonnen met grootschalig omvorming van het landgoedbos, waarbij vooral gebruik werd gemaakt van uitheems naaldhout: douglas, Japanse lariks en fijnspar. Bosbouw werd de primaire functie van het landgoed.

Het landhuis werd vanaf 1959 gebruikt als internaat. Waarschijnlijk werd het huis ook in het voorafgaande decennium voor een maatschappelijke functie gebruikt. Volgens het bevolkingsregister bewoonde een groot aantal tijdelijke bewoners het landhuis in die periode. Voor deze nieuwe functies was het huis niet bijzonder geschikt, daarom werd de lage zolderverdieping in jaren vijftig verbouwd.

In jaren zestig wordt begonnen met de zandwinning in het zuiden van het landgoed (zie paragraaf 1.2). Nadat het zand was gewonnen werd de kuil weer bebost. Uiteindelijk

zouden meer dan 90.000 bomen worden geplant. In het centrum werd een beukenlaan aangelegd. Delen van het landgoed werden onder andere aan Defensie verkocht. In het landhuis was een rehabilitatiecentrum gevestigd voor jonge, licht psychiatrische patiënten. Het centrum was onderdeel van het evangelisch centrum ‘In de Ruimte’ en werd in 1989/1990 gesloten.

Vanaf 1980 werd het landgoed stukje bij beetje door E.S. Raatjes en zijn vrouw J.M. Zimmermann gekocht. In de jaren tachtig betrof het aankopen rondom het Koetshuis en de Herderswoning door Zimmermann. Vanaf 1992 werden door Raatjes de overige percelen van het landgoed binnen de huidige begrenzing gekocht. Hij kocht de zandkuil in delen tussen 1992 en 1994 om verdere zandwinning (en daarmee aantasting van het landgoed) te voorkomen. Hij betaalde ook voor de door Van der Krol gederfde inkomsten, aangezien de zandwinning werd beëindigd voordat het vergunde aantal kubieke meter was gewonnen.

Raatjes liet het Koetshuis renoveren en begon met de restauratie van het landschapspark. Lanen werden voorzien van waaivormige klinkerbestrating en verlichting. Langs de hoofdlaan werden luxe lantaarnpalen geplaatst. De voormalige herderswoning werd vervangen. Bij de nieuwe Herderswoning werd een grote cascade gebouwd met vijfverpartijen. Tegenover het Koetshuis, aan de overzijde van de laan, werd een symmetrisch gazon aangelegd, aan de achterzijde van het Koetshuis een dierenweide. De verbindingsweg tussen het Koetshuis en de Herderswoning werd beplant met bolesdoorns. Ten oosten van de gebogen oprijlaan naar de Villa is een nieuwe beukenberceau aangelegd. Ten noorden is een gebogen laan beplant met leilindes. Verspreid over het landgoed werden vele duizenden bomen en struiken geplant. De ondergroei werd versterkt door aanplant van bodembedekkers. Alle ingrepen op het landgoed waren van een grote gelijkheid. Leidraad was paden en lanen zo veel mogelijk in overeenstemming te brengen met het oorspronkelijke ontwerp van Copijn en Springer. Het beheer, met oog voor detail, resulteerde in een landgoed met een verzorgde aanblik.

Raatjes had met het landgoed als doel: *“een rustgebied creëren voor alles dat in de natuur leeft, planten en dieren”*. Verspreid over het landgoed lagen vele voederplekken. Vanuit blokhutten konden de dieren in alle rust worden bekeken. Ten noorden van het Koetshuis werd een dierenopvang gebouwd. Een zware storm in september 2011 zorgde voor een enorme ravage op het landgoed, waarbij delen van de laanbeplanting zijn omgewaaid of afgebroken. De gebogen lindelaan tussen hoofdhuus en de oost-westas is voor meer dan driekwart verwoest.

Het complex De Paltz is beschermd als rijksmonument (onder complexnummer 512708). De beschermde elementen zijn de Villa, het Koetshuis, de parkaanleg

Foto 4. Luchtfoto uit 1950. Het is niet duidelijk wat de diagonale 'band' in het westen (ten zuiden van de rollerbaan) voorstelt. Deze baan eindigt ter hoogte van de slingerende laan. Op de topografische kaart uit 1953 is deze baan nog zichtbaar als heide

inclusief middeleeuwse omwalling en de hermitage. De redengevende omschrijving en waardering van de parkaanleg en hermitage staan beschreven in bijlage 1.

1.4 Ecologie

In opdracht van het Utrechts Landschap heeft Bureau Waardenburg in 2012 de flora en fauna van het landgoed geïnventariseerd.

De directe omgeving van de Villa (5ha) is in 2011 door Bureau van den Bijtel Ecologisch Onderzoek geïnventariseerd (ten behoeve van een omgevingsvergunning). De tekst hierna is voor een belangrijk deel op deze onderzoeken gebaseerd.

Flora

De zandkuil

De voormalige zandwinning behoort qua soortenrijkdom tot de rijkste delen van het landgoed. Hier zijn veel soorten aanwezig die (vrij) kenmerkend zijn voor droge graslanden op zandgrond (droge schraallanden),⁹ heischrale graslanden en droge heide. Daarnaast zijn er soorten aanwezig die indicatief zijn voor sterker gebufferde, dus minder zure, zandbodems. Tabel 2 geeft een overzicht van de aangetroffen soorten.

⁹ Onder 'droog schraalland' worden hier vegetaties verstaan die behoren tot de Vogelpootjes-associatie en de Associatie van Schapengras en Tijn: droge graslanden op zandgrond.

Tabel 2. Minder algemene grasland- en heidesoorten uit de zandkuil (ds: kenmerkend voor droog schraalland; hs: kenmerkend voor heischrale graslanden; h: kenmerkend voor heide; buf: soorten van beter gebufferde bodem; GE: gevoelig; KW: kwetsbaar; *: wel aangetroffen in 2001, niet in 2012)

Nederlandse naam	Vegetatie	Rode Lijst	Nederlandse naam	Vegetatie	Rode Lijst
bermooievaarsbek	buf		pilzegge	hs/h	
dwergviltkruid	ds	GE	rode dophei	buf	GE
echt duizendguldenkruid	buf		slangenkruid	buf	
hondsviooltje	hs	GE	stekelbrem	hs/h	GE
klein tasjeskruid	ds		tandjesgras	ds	
klein vogelpootje	ds		tormentil	hs	
kleine leeuwenklauw	ds		veldhondstong*	buf	
koningskaars	buf		veldsalie	buf	KW
kruiptrem	hs/h	KW	vroege haver	ds	
liggende klaver	buf		zandblauwtje	ds/hs	
manneljesereprijs	ds/hs		zilverhaver	ds	
muizenootje	ds/hs				

De meest bijzondere soort is rode dophei (zie foto 5). Deze soort is uiterst zeldzaam en komt in Nederland alleen voor in het zuidoosten van het land, voornamelijk nabij de Maas, en op enkele Waddeneilanden. Deze Atlantische soort komt algemeen in Engeland voor. Door vliegbewegingen tussen Engeland en Nederland kan deze soort op de Vliegbasis terecht zijn gekomen en vanaf daar op De Paltz. De soort komt tegenwoordig echter niet (meer) voor op de Vliegbasis. De soort kan ook adventief zijn meegekomen met de grond die na winning als leeflaag is aangebracht in een deel van de kuil. Rode dophei is beperkt tot één kleine groeiplaats.

Naast de hiervoor genoemde vaatplanten komen de volgende korstmossen voor: gevorkt heidestaartje, ruw heidestaartje, kronkelheidestaartje, rafelig bekermos, fijn bekermos, rood bekermos, rode heidelucifer, klein leermos en open rendiermos. Klein leermos staat op de Rode Lijst als kwetsbaar. De rode heidelucifer is een vrij zeldzame soort. De andere korstmossen zijn algemene soorten van heide en stuifzand (en open bos). De korstmossen komen voor in de droge graslanden en in open grovedennenbos op de oosthelling van de kuil. De bedekking van korstmossen, met name van de verschillende heidestaartjes en rafelig bekermos, is in de zandkuil vaak hoog.

De graslanden in de zandkuil zijn in te delen in droge schraallanden en overige graslanden. De best ontwikkelde droge graslanden behoren tot de Vogelpootjes-associatie. Deze associatie komt vooral voor in de berm van het zuidelijke gedeelte van de beukenlaan. Hier bloeien typische soorten als vroege haver, zilverhaver, klein vogelpootje, klein tasjeskruid, zandblauwtje en dwergviltkruid. Het is een soortenrijke, droge pioniersvegetatie van kalkarme grond, maar het substraat is minder humus- en voedselarm en beweeglijk dan haar tegenhanger in stuifzandgebieden,

de Associatie van Buntgras en Heidespurrie. In de zandkuil wordt het hogere aanbod aan voedingsstoffen (dan kaal zand) deels veroorzaakt door de opgebrachte leeflaag. De berm wordt licht aangereikt door het gebruik van de laan. Muizenootje (zie foto 10), gewoon biggenkruid, zandstruisgras en zandhaarmos zijn bijna altijd binnen deze vegetatie te vinden, mannetjesereprijs soms. Dikwijls zijn ze in de berm dominant ten koste van de kenmerkende soorten. Het pionierskarakter van deze door onder andere zandstruisgras gedomineerde vegetatie is verdwenen. Dit type van zandstruisgras bevat veel korstmossen.

Verspreid over de kuil liggen graslandjes gedomineerd door rood zwenkgras of gestreepte witbol al dan niet in combinatie met veel muizenootje. Centraal in de kuil ligt een door gestreepte witbol en muizenootje gedomineerde vegetatie die een aantal bijzondere soorten herbergt: echt duizendguldenkruid (zie foto 6), slangenkruid (zie foto 11), koningskaars, liggende klaver, bilzekruid en veldsalie. Deels zijn dit pioniers kenmerkend voor ruderaal terreinen die van omgewerkte grond houden (slangenkruid, koningskaars en bilzekruid), met een hoog stikstofgehalte (slangenkruid en koningskaars). Daarnaast zijn slangenkruid, liggende klaver (op pleistocene zandgronden een zeldzame soort), veldsalie en in iets mindere mate koningskaars kalkminnende soorten. Echt duizendguldenkruid gedijt op vochtige, matig voedselrijke zand- en leemgronden en is op de pleistocene zandgronden een zeer zeldzame verschijning. Ook liggende klaver preferereert vrij vochtige omstandigheden. Deze soorten groeien in deze vegetatie naast de eerdergenoemde schraallandssoorten. De bodem waarop deze vegetatie groeit wordt gekenmerkt door een dikke opgebrachte leeflaag van in elk geval 1m dik. De bodem bevat baksteen(fragmenten). Metselspecie is kalkrijk, wat de betere buffering van de

Foto 5. Rode dophei op De Paltz. Markus Feijen, 2012

Foto 6. Echt duizendguldenkruid. Bas Meelker, KINA

bodem kan verklaren. Door de opgebrachte leeflaag kan de bovengrond op korte afstand behoorlijk verschillen in leemgehalte, korrelgrootte, stikstofgehalte en kalk. Een hoger leemgehalte of de aanwezigheid van humus kan resulteren in lokaal vochtiger omstandigheden.

Open droge heidevegetaties komen vooral in het noordwesten en oosten van de kuil voor. Grotendeels zijn deze vegetaties vergrast met bochtige smele. Zandzegge en pilzegge komen in lagere bedekkingen voor. In het noordwesten is veel opslag van grove den aanwezig.

Naast deze open vegetaties zijn er veel mengvormen met bos. In een groot aantal gevallen is er sprake van een fijnmazig mozaïek van droge schrale vegetaties en dennenbos. In het zuidoosten bestaat de vegetatie uit een boomheide: struikheide met grove den. Hier heeft ook de rode dophei haar groeiplaats. Deze vegetatie is grotendeels omgeven door dennenbos met soorten uit de schraallanden (onder andere mannetjesereprijs en muizenootje), gedomineerd door zandstruisgras. Het dominante mos is groot laddermos. In dit bos is ook de brede wespenorchis algemeen. Bijzonder is het korstmosrijke dennenbos grenzend aan de centrale open ruimte. De ondergroei van dit zeer open bos wordt gedomineerd door korstmossen (met name de heidestaartjes). De bodem is hier aan het oppervlak opvallend vochtig en ronduit glad door algen.

Naast dominantie van struikheide of zandstruisgras, zijn er ook naaldbossen (grove den) met een ondergroei gedomineerd door bochtige smele, zandzegge en duinriet. Een deel van het bos is dus vergrast. Waar welke soort tot dominantie komt, hangt onder meer af van de bodem, die veel variatie vertoont. Voor alle drie soorten geldt dat ze profiteren van de nog steeds te hoge

stikstofdepositie en door het achterwege blijven van beheer gericht op verschralling en productieverlaging.

Het loofbos in de zandkuil wordt gedomineerd door zomereik en ruwe berk. De voor het dennenbos beschreven vormen ondergroei hebben allemaal een loofbos tegenhanger. Alleen een ondergroei gedomineerd door korstmossen is afwezig. Een tot loofbos beperkt type wordt in de ondergroei gedomineerd door grote brandnetel. De boomlaag wordt gedomineerd door schietwilg. Dit bosje in het westelijke deel van de zandwinning is zeer voedselrijk. Naast brandnetel komen hier nitrofiële ruigtekruiden voor als akkerdistel, speerdistel, knopig helmkruid, smeewortel, ruige zegge en hondsdraf.

In het oosten van de zandkuil zijn enkele groeiplaatsen van hengel, een halfparasiet op onder meer eik en berk. Water en nutriënten haalt deze plant uit de wortels van de 'gastheer'.

Graslandjes

De graslanden ten noorden van de Villa zijn soortenarm en worden gedomineerd door soorten als kweek, rood zwenkgras en gestreepte witbol. De enige minder algemene soort hier is de kromhals, van oorsprong een akkerplant. In de berm van de centrale laan tussen de graslanden werd in 2001 grasklokje (zie foto 9) aangetroffen.

Ook de vegetatie van de twee oostelijke graslandjes aan weerszijden van de oprijlaan is soortenarm. De vegetatie wordt gedomineerd door rood zwenkgras. Een schralere soort is aanwezig, te weten muizenootje (zie foto 10). In het voorjaar kleuren deze percelen lila van de pinksterbloemen. Het kleine perceeltje aan de zuidzijde

van het Koetshuis herbergt voor een deel een soortenrijke vegetatie die valt binnen de Vogelpootjes-associatie. De volgende soorten zijn aanwezig: vroege haver, klein vogelpootje, zandblauwtje, dwergviltkruid, ruw vergeetmij-nietje, kleine leeuwenklauw en vroegeling. Daarnaast heeft muizenoortje een hoge bedekking. De rest van het grasland is veel minder soortenrijk en wordt gedomineerd door forsere grassen. Opvallend hier is het voorkomen van waternavel. Een soort die normaal een stuk natter staat.

Het landgoedbos

De belangrijkste boomsoorten in het landgoedbos (bos buiten de zandkuil) zijn douglas, beuk en zomereik. Fijnspar, Japanse lariks en Amerikaanse eik komen over kleinere oppervlaktes voor. De structuur van het bos is over grote oppervlaktes eenvormig, van gelaagdheid is weinig sprake. Alleen in de buurt van bebouwing en aan de randen van kapvlaktes is een struiklaag aanwezig. De vakken productiebos stammen uit de periode eind jaren veertig tot begin jaren zeventig. Echt oude bomen zijn alleen in de omgeving van de Villa (en in minder mate bij het Koetshuis) aanwezig.

Ecologisch en cultuurhistorisch waardevol zijn de twee percelen eikenstrubben.¹⁰ Wintereik, een relatief zeldzame soort, vaak gebonden aan oud-bosgroeiplaatsen, komt in beide opstanden algemeen voor. In de ondergroei zijn regelmatig bochtige smele en pilzegge aanwezig. Daarnaast komen adelaarsvaren, dalkruid en gewone eikvaren (op wallen) voor. In het noordelijke strubbenbos is koningsvaren aanwezig, maar het betreft een dermate atypische groeiplaats dat deze soort hoogstwaarschijnlijk is aangeplant. Dit is des te aannemelijker omdat in de douglasvakken direct ten zuiden van dit strubbenbos meerdere plantensoorten zijn geïntroduceerd, waardoor het bos het karakter heeft gekregen van een varentuin. Het betreft de volgende soorten: gebogen driehoeksvaren, geschubde mannetjesvaren (ook in strubbenbos), lansvaren, stijve naaldvaren, hangende zegge, witte (verspreid over het noordwestelijke bosvak) en ruige veldbies.

Langs paden (met name de beukenlanen) is regelmatig bleeksporig bosviooltje aanwezig, soms maarts viooltje, muursla en brede wespenorchis. Deze soorten zijn beperkt tot plekken langs paden, of op hellingen, waar net iets minder beukenblad blijft liggen. Rimpelmos vormt dikwijls zomen langs paden.

De productievakken zijn qua vegetatie in twee groepen in te delen: lariksbos en sparrenbos. De ondergroei van het lariksbos, dat op het landgoed open van karakter is, wordt gedomineerd door bochtige smele. Lariks heeft zuur, slecht verteerbaar strooisel. Door de langzame afbraak van het strooisel ontstaat een ectorganisch humusprofiel,

gekenmerkt door een dikke F-horizont. Deze horizont bestaat uit gefragmenteerd, maar niet verteerd strooisel. Doordat de bovengrond verzuurt en er veel licht op de bodem valt zijn de omstandigheden voor bochtige smele ideaal. Plaatselijk vormt deze soort dan ook dichte pakketten. In gesloten sparrenbos van douglas of fijnspar is er voor deze soort veel minder ruimte. Hier zijn vooral stekelvarens te vinden. Hoe meer licht er binnen een sparrenbos valt, hoe hoger het aandeel bochtige smele.

Fauna

Zoogdieren

Op het landgoed zijn zes soorten vleermuizen aangetroffen (zie tabel 3). De locatie van de vliegroutes kon niet worden vastgesteld. Vaak wordt gebruikgemaakt van paden, laanstructuren en bomenrijen. Een soort als de rosse vleermuis wint snel aan hoogte en vliegt daarna diffuus.

De volgende grondgebonden zoogdieren zijn aangetroffen: egel, boomarter, das, vos eekhoorn, ree, konijn, bosmuis, rosse woelmuis. Op De Paltz is een dassenburcht aanwezig met bijburchten. Het voorkomen zo hoog op de Heuvelrug is vrij bijzonder. De soort preferereert normaal gesproken de overgang van de Heuvelrug naar lagere gronden. Door een uitgebreid voedingssysteem was de populatie reeën binnen de grenzen van het landgoed groot. Tegenwoordig bestaat de populatie uit circa zeven individuen. Het voorkomen van boomarters wordt vermoed. Nestbomen zijn tot heden niet gevonden. Konijnen zijn algemeen. Deze soort is, met name in de zandkuil, van belang bij het in stand houden van kortgrazige schrale vegetaties.

Vogels

Tabel 4 geeft een overzicht van de vogelsoorten die territoria op het landgoed bezetten en daarmee vermoedelijk broedend aanwezig zijn. Op het landgoed, uitgezonderd de directe omgeving van de Villa, broedden 37 soorten en werden 282 territoria vastgesteld in 2012. Twee soorten van de Rode Lijst broeden op het landgoed, namelijk de groene specht en de grauwe vliegenvanger. Beide soorten zijn holenbroeder, maar de grauwe vliegenvanger broedt ook in nestkasten en op gebouwen. Daarnaast waren de volgende, landelijk minder algemene soorten aanwezig: havik, zwarte specht, vuurgoudhaan, bonte vliegenvanger, glanskop, goudvink en appelvink. In het noordwestelijke bosgebied zijn goudhaantjes (zie foto 7) in opvallend hoge dichtheid aanwezig. Dit bosgebied bestaat voor een groot deel uit naaldbos van douglas en in mindere mate fijnspar en lariks. Ook het vuurgoudhaantje, de kuifmees en zwarte mees zijn typische naaldbosbewoners.

De dichtheden die in De Paltz werden vastgesteld voor boompieper, goudhaan, fitis en appelvink blijken hoog

¹⁰ Het noordelijke perceel eikenstrubben staat vermeld als waardevolle oude boskern in Wildschut et al., 2004.

Tabel 3. Vleermuizen op De Paltz. Gegevens: Inberg, et al., 2012 (het landgoed); van den Bijtel, 2012 (omgeving landhuis)

Soort	Verblijfplaatsen	Opmerkingen
watervleermuis	Van deze soort is een kraamverblijfplaats gevonden. Een kraamkolonie bestaat uit een groep vrouwtjes die gezamenlijk jongen krijgen en grootbrengen.	Foerageert niet op het landgoed, maar op vijvers in de omgeving: siervijver museumkwartier Vliegbasis, vijvers golfterrein en bij het waterpompstation ten noorden van De Paltz.
dwergvleermuis	Aangetroffen in de Villa. In totaal worden er niet meer dan dertig exemplaren op het landgoed verwacht.	Verspreid over het landgoed foeragerend. Langs de randen van de graslanden ten noorden van de Villa grotere groepen (tot zes exemplaren).
ruige dwergvleermuis	Individueel aangetroffen bij bebouwing.	Foerageert in lage aantallen. Gebied is van beperkte betekenis voor deze soort.
rosse vleermuis	Verblijfplaats aangetroffen, waarschijnlijk kraamkolonie. Mogelijk gebruikmakend van meerdere bomen.	In de wijde omgeving buiten De Paltz wordt gefoerageerd. Kort voor invliegen in de omgeving van de kraamboom.
laatvlieger	Geen verblijfplaatsen aangetroffen.	Incidenteel foeragerend.
gewone grootoorvleermuis	Verblijfplaatsen zijn aannemelijk, maar niet gevonden.	Alleen zwermend bij landhuis waargenomen. In de regel foerageert deze vleermuis dicht bij zijn verblijfplaats.

Tabel 4. Broedvogels van De Paltz (N: aantal territoria; N/100ha: aantal territoria per 100ha (dichtheid)). Gegevens: Inberg, et al., 2012. Van den Bijtel (2012) betreft inventarisatie bij de Villa, gegevens 2011. Een 'f' geeft aan dat de soort het terrein in elk geval gebruikt om te foerageren, te rusten en dergelijke, een 'b' geeft aan dat de soort er een territorium bezet. Roodgekleurd geeft aan dat het een soort betreft van de Rode Lijst 2004.

Soort	N	N/100ha	Van den Bijtel	Soort	N	N/100ha	Van den Bijtel
buizerd	–	–	f	goudhaantje	29	42,0	b
sperwer	–	–	f	vuurgoudhaantje	2	2,9	b
havik	1	1,4	f	grauwe vliegenvanger	2	2,9	b
holenduif	4	5,8	b	bonte vliegenvanger	2	2,9	b
houtduif	5	7,2	b	staartmees	2	2,9	b
bosuif	–	–	f	glanskop	7	10,1	b
groene specht	1	1,4	f	kuifmees	9	13,0	f
zwarte specht	1	1,4	f	zwarte mees	1	1,4	b
grote bonte specht	10	14,5	b	pimpelmees	10	14,5	b
boompieper	6	8,7	–	koolmees	23	33,3	b
winterkoning	18	26,1	b	boomklever	8	11,6	b
heggenmus	5	7,2	b	boomkruiper	9	13,0	b
roodborst	16	23,2	b	gaaï	3	4,3	b
gekraagde roodstaart	1	1,4	–	kauw	–	–	b
merel	13	18,8	b	zwarte kraai	1	1,4	–
zanglijster	7	10,1	b	spreeuw	2	2,9	b
grote lijster	1	1,4	b	vink	37	53,6	b
tuinfluiters	1	1,4	–	groenling	1	1,4	b
zwartkop	15	21,7	b	goudvink	4	5,8	b
tjiftjaf	11	15,9	b	appelvink	6	8,7	b
fitis	8	11,6	b	Totaal territorium	282		

Foto 7. Baltsend mannetje goudhaan. Duncun Usher, Fotonatura

vergeleken met de dichtheden die in andere terreinen werden vastgesteld op de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Bosuil, grote bonte specht, boomklever en boomkruiper blijken daarentegen in De Paltz relatief slecht vertegenwoordigd. Ook voor veel algemene bosvogelsoorten, zoals roodborst, koolmees en winterkoning, blijkt de dichtheid in De Paltz eveneens relatief laag. Oude loofbomen zijn grotendeels beperkt tot enkele lanen en de directe omgeving van de Villa en het Koetshuis. De oppervlakte aan geschikte habitat voor een soort als boomklever is daardoor beperkt. Het bos in de zandkuil is grotendeels te jong voor holenbroeders als grote bonte specht¹¹ en boomkruiper. Tegelijk biedt de afwisseling tussen jonger bos en open ruimtes een zeer geschikte habitat aan de boompieper en fitis. Ondergroei ontbreekt in de meeste opstanden naalddhout, uitgezonderd verjonging van douglas. Daardoor zijn grote delen minder geschikt voor soorten als winterkoning en roodborst. Goudhaantjes (zie foto 7) profiteren juist van de relatief grote oppervlakte aan sparrenbos. De verschillen tussen de broedvogelbevolking in De Paltz en andere bossen van het Utrechts Landschap zijn dus voor een belangrijk deel te verklaren door de afwijkende begroeiing in de zandkuil en het hoge aandeel uitheems naalddhout, met name douglas.

Reptielen en amfibieën

Twee reptielensoorten zijn vastgesteld: de zandhagedis en hazelworm. In de omgeving van De Paltz komen ook ringslang en levendbarende hagedis voor. Het onderzoek in 2012 richtte zich voornamelijk op de zandkuil. Hazelwormen zijn hier algemeen in grazige vegetaties onder naald- en loofbomen. Aangezien elders op De Paltz ook geschikt habitat aanwezig is wordt verwacht dat deze soort

verspreid over het landgoed voorkomt. De zandhagedis is een stuk minder algemeen binnen het gebied. De soort is beperkt tot de zandkuil en komt daar in marginale heidevegetaties naast paden voor. In 2012 is de soort alleen in het oosten van de afgraving waargenomen. De maximale populatie wordt geschat op twintig volwassen dieren. Of er uitwisseling met de Vliegbasis plaatsvindt is onbekend.

Bruine en groene kikker (bastaardkikker) zijn aangetroffen binnen het landgoed. Voorkomen van kleine watersalamander en gewone pad wordt verwacht.

Dagvlinders

De Paltz, met name de zandafgraving is rijk aan dagvlinders. Tabel 5 geeft een overzicht van de in 2012 aangetroffen dagvlinders en hun verspreiding. Vier soorten van de Rode Lijst zijn aangetroffen: bruin blauwtje, heivlinder, groot dikkopje (alle gevoelig) en de kommavlinder (bedreigd; zie foto 10). In totaal waren 24 soorten aanwezig. Het geelsprietdikkopje (zie foto 8) was in 2012 zeer talrijk aanwezig op De Paltz. De omgeving van Soest vormt het belangrijkste en grootste leefgebied in de provincie Utrecht. De meeste exemplaren waren aanwezig in de zandkuil, maar verspreid over het hele landgoed was deze vlinder te vinden in grazige vegetaties en ruigten. Groot dikkopje is op drie locaties binnen de zandkuil aangetroffen. Het is een soort van grazige, kruidenrijke vegetaties op vochtige grond en heidevegetaties. In Utrecht is de soort vrij algemeen op de Heuvelrug en haar flanken. Ook de heivlinder is beperkt tot de zandkuil. Hier werd de soort aangetroffen in en rond het droge korstmossenrijke dennenbos aan de oostzijde. Het bos herbergt naast een rijke

¹¹ Overigens kan het relatief lage aantal gevonden territoria van de grote bonte specht ook deels te maken hebben met het late tijdstip waarop in het voorjaar is begonnen met de inventarisatie (6 april).

Foto 8. Geelsprietdikkopje. Rita van den Broek, KINA

Tabel 5. Dagvlinders van De Paltz (a: algemeen; z: zeldzaam; zz: zeer zeldzaam)

Nederlandse naam	Verspreiding	Rode Lijst	Nederlandse naam	Verspreiding	Rode Lijst
bruin blauwtje	lokaal, zz	GE	dagpauwoog	verspreid, a	
icarusblauwtje	zandkuil		kleine vos	verspreid, a	
boomblauwtje	verspreid		landkaartje	a	
kleine vuurvliinder	verspreid, a		gehakelde aurelia	verspreid, a	
eikenpage	verspreid, a		bruin zandoogje	verspreid, a	
groot koolwitje	verspreid, a		bont zandoogje	verspreid, a	
klein koolwitje	verspreid, a		hooibeestje	zandkuil, a	
klein geaderd witje	verspreid, a		heivliinder	zandkuil, z	GE
citroenvliinder	verspreid, a		groot dikkopje	verspreid, z	GE
oranjetipje	verspreid, a		zwartsprietdikkopje	z	
atalanta	verspreid		geelsprietdikkopje	verspreid, a in zandkuil	
distelvlinder	verspreid		kommavliinder	z	BE

**Tabel 6. Sprinkhanen
De Paltz (a: algemeen;
z: zeldzaam)**

Naam	Verspreiding
struiksprinkhaan	lokaal, z
sikkelsprinkhaan	zandkuil
zuidelijke boomsprinkhaan	verspreid
zuidelijk spitskopje	zandkuil
grote groene sabelsprinkhaan	zandkuil
boskrekkel	verspreid, a
wekkertje	a
schavertje	zandkuil
zoemertje	zandkuil (1 exemplaar)
bruine sprinkhaan	verspreid, grasland
ratelaar	verspreid, grasland
snortikker	zandkuil, z
kustsprinkhaan	weilandjes
krasser	zandkuil, incidenteel
knopsprietje	zandkuil, incidenteel

korstmossenbegroeiing een verder zeer ijle vegetatie met her en der kaal zand.

De kommavlinder is een soort van zeer open, schrale vegetaties op droge zandgrond. De vegetatie bestaat uit schapengras, buntgras of heide. In Utrecht is het voorkomen van deze bedreigde soort beperkt tot de ruime omgeving van de Vliegbasis, welke fungeert als bronpopulatie. In 2012 werd één exemplaar waargenomen. Het betrof mogelijk een zwerver van de basis, maar geschikt leefgebied is in de zandkuil aanwezig. Ook van het bruin blauwtje werd slechts één exemplaar waargenomen. Deze soort komt voornamelijk in het rivierengebied voor. Voorkomen in schraalgraslanden op de Heuvelrug valt vaak samen met met klei verrijkte terreindelen. In de zandafgraving is een dikke leeflaag aangebracht. Waardplanten zijn geraniumachtigen, zoals gewone reigersbek. Ook deze soort is bekend van de Vliegbasis.

Het oranjetipje komt vooral voor op de twee oostelijke graslandperceeltjes. Deze percelen zijn vrij voedselrijk en kleuren in het voorjaar lila van de pinksterbloemen, een belangrijke waardplant van het oranjetipje. Ook een voor heide en kortgrazige vegetaties kenmerkende nachtvlinder is aangetroffen: het klein avondrood. De prachtig rozerood gekleurde pijlstaart is algemeen in de duinen, maar in het binnenland zeldzamer en alleen aanwezig op de zandgronden. De rupsen leven op diverse soorten walstro.

Sprinkhanen

In het gebied zijn vijftien soorten sprinkhaan vastgesteld, waarvan twee op de Rode Lijst staan: de sikkelsprinkhaan en het zoemertje. De dichtheden waren over het algemeen laag, vergeleken met omringende terreinen. Dit komt mede door vervuiling en verbossing in de zandkuil. Ook het

deels vochtige karakter kan meespelen. Tabel 6 geeft een overzicht van de aangetroffen soorten en hun verspreiding.

De combinatie van schavertje, wekkertje, zoemertje, bruine sprinkhaan, ratelaar, snortikker, krasser en knopsprietje is kenmerkend voor heideterreinen, met name de overgang naar grazige vegetaties en in kortgrazige vegetaties. Het schavertje is in Utrecht relatief zeldzaam. Wekkertjes prefereren wat vochtiger omstandigheden. In de zandkuil heerst deels een relatief vochtig microklimaat.

Overige insectensoorten

Aangezien er op De Paltz geen geschikte voortplantingswateren zijn voor libellen, wordt het gebied alleen gebruikt als foerageerterrein door zwervers. Zeven soorten zijn waargenomen: bruine winterjuffer, paardenbijter, grote keizerlibel, smaragdlibel, gewone oeverlibel, bruinrode en steenrode heidelibel.

In en rond de zandkuil komt de grote glimworm verspreid voor. De vleugelloze, larvevormige vrouwtjes van deze kever soort geven in de schemering groengeel licht af uit de doorzichtige onderkant van de laatste drie buiksegmenten. Met dat licht worden de kleinere, vliegende mannetjes aangetrokken.

Uit de minder bekende groep van de spinnendoders zijn twee extreem zeldzame soorten gevonden. Het betreft de kleine muurspinnendoder (*Agenioideus sericeus*) en de noordse borstelspinnendoder (*Anoplius alpinobalticus*) karakteristiek voor gebieden met steilwanden.

1.5 Recreatie

De Paltz is tot heden niet vrij toegankelijk voor publiek. Daar gaat verandering in komen: na enkele inrichtings- en herstelmaatregelen wordt het gebied opengesteld (zie

Kaart 13. Projectkaart 'Hart van de Heuvelrug' met daarop de groene en rode projecten en de oostelijke en westelijke corridors die de noordelijke Heuvelrug verbinden met het midden

hoofdstuk 3). Vrijwilligers geven rondleidingen door het gebied en vertellen daarbij over de geschiedenis van en natuur op het landgoed.

Zowel in 2011 als in 2012 is met succes het Paltzfestival (zie foto 13) georganiseerd door een groep actieve inwoners van Soest. Een cultureel evenement waarbij jong en oud kunnen kennismaken met het landgoed. In 2012 is de Villa gekocht door Herman van Veen Arts Center BV. De organisatie wil het hoofdhuis openstellen voor tentoonstellingen van schilderijen en andere beeldende kunst en voor activiteiten rond het thema kinderrechten. In de kapschuur bij de Villa zijn maandelijks voorstellingen voor gezelschappen tot honderd bezoekers voorzien. Door deze invulling zal voor veel bezoekers zowel het park als de Villa te bezichtigen zijn, waarmee een complete beleving van het landgoed wordt geboden.

1.6 Beleid

Het landgoed De Paltz staat in het streekplan 2005-2015 van de Provincie Utrecht aangegeven als landelijk gebied categorie 4, dat betekent natuur. De Paltz behoort tot het 'bos- en heidegebied' in de gebiedsvisie landelijk gebied van de gemeente Soest. Natuur is hier de primaire functie. De gewenste beeldkwaliteit voor dit gebied is een groot aaneengesloten bosgebied met daarbinnen een afwisseling tussen open (heide en stuifzanden) en dicht. Daarbij bestaat de mogelijkheid bos te kappen om ecologische redenen; bijvoorbeeld om heidegebieden met elkaar te verbinden. In het ontwerpbestemmingsplan Buitengebied Soest heeft De Paltz als bestemming 'Bos - Natuur'. Het perceel rondom het landhuis heeft als bestemming 'Cultuur en Ontspanning'. De Paltz is onderdeel van een beschermd dorpsgezicht (gemeentelijk monument): 'De Paltas'. De 'Waarde -

Cultuurhistorie gemeentelijk beschermd dorpsgezicht' heeft voorrang op de andere voorkomende bestemmingen.

De Paltz is onderdeel van het project 'Hart van de Heuvelrug' (zie kaart 13). Binnen dit project wordt gewerkt met het zogenaamde schaakbordmodel. Hierbij worden stukken natuur bebouwd en stukken bebouwing gesloopt op zo'n manier dat er corridors voor de natuur worden vrijgespeeld van leefgebied naar leefgebied. De bebouwing is gepland op plaatsen waar het voorzieningenniveau van dorpen dreigt af te nemen of herontwikkeling van zorglocaties nodig is. Per saldo moet er meer natuur komen dan er verdwijnt. Het geld dat wordt verdiend met bouwontwikkelingen moet in de natuurprojecten worden gestoken.

De Paltz vormt een belangrijke schakel in de oostelijke natuurcorridor, die uiteindelijk moet gaan zorgen voor een verbinding tussen de noordelijke Heuvelrug en het midden.

1.7 Evaluatie

Zandkuil

Een groot deel van de zandkuil is bebost. De overgebleven open ruimte herbergt een bijzondere vegetatie met zeldzame soorten, maar deze staat bij afwezigheid van beheer onder druk door verruiging en natuurlijke verjonging van berk en grove den. In 2012 is begonnen met het verwijderen van deze opslag. De potenties voor een rijke schakering aan schrale, deels gebufferde, graslandvegetaties en goed ontwikkelde heide zijn zeer groot. Dit komt onder andere door de grote heterogeniteit van de niet-voedselrijke bodem (zie ook tabel 7). Het aanwezige bos is jong, met over grote oppervlaktes een schrale maar soortenarme vegetatie. Enkele bospercelen herbergen grote waarde, onder andere in de vorm van zeldzame planten en korstmosbegroeiingen. Verwijderen van de bebossing, uitgezonderd de bijzondere types, in combinatie met een beheer gericht op verschraling is gewenst en kan resulteren in een rijke schakering van zeldzame (vaak op Europees niveau) vegetatietypes met bijbehorende fauna. Bij voldoende rust zou de kuil geschikt leefgebied kunnen zijn voor bijvoorbeeld de schuwe roodborsttapuit en geelgors.

Bos

Een belangrijk deel van het landgoed bestaat uit productiebos. Deels eenvormig van structuur en leeftijds-opbouw. Verspreid over het landgoed zijn vaak grote groepen uitheemse struiken aangeplant. Ecologisch veel rijker zijn de twee overgebleven opstanden eikenspaartelgen, met een groot aandeel wintereik. Een beheer gericht op meer structuurvariatie, dood hout, kleinschalige open ruimtes, waaronder geleidelijke overgangen en een groter aandeel inheems bos (inclusief de struiklaag) versterkt de ecologische en landschappelijke waarde. Een deel van de bodem van het landgoed heeft een voldoende hoog leemgehalte of organisch stofgehalte om de aanleg van een soortenrijk loofbos (gedomineerd door winterlinde) mogelijk te maken. Met de aanplant van een dergelijk bostype wordt bovengrond rijker (aan basen) en op termijn geschikt voor oudbosplanten.

Landgoed

Onder het beheer van de vorige eigenaar (de heer Raatjes) is het toenmalige vervallen landgoed opgeknapt en deels opnieuw ingericht. Veel nieuwe elementen zijn aangebracht, vaak kostbaar in beheer. Het gaat om een waaivormige bestrating, verlichting, laanbeplanting met bolesdoorn, berceaus, een enorme cascade en zeer veel groepjes uitheemse struiken en bomen. Deels doen ze afbreuk aan de oorspronkelijke aanleg van Copijn/Springer. Bijvoorbeeld de aanplant van fijnspar en uitheemse struiken in de centrale graslanden. Deels zijn ze een waardevolle versterking, bijvoorbeeld de waaivormige bestrating van de hoofdlaan. De middeleeuwse structuur is voor een belangrijk deel in stand gehouden. De oude houtwal die de oorspronkelijke grens vormde van de Heezereng is voor een behoorlijk deel nog aanwezig, al werd de vitaliteit van de eiken op de omwalling bedreigd door overschaduwning door concurrerende bomen.

De zware storm uit 2011 heeft veel schade aangericht op het landgoed. Veel oude bomen uit de 19de-eeuwse aanleg zijn omgewaaid of zwaar beschadigd. Om de aanleg in stand te houden en het karakter van het landgoed te bewaren, is het herstel van lanen noodzakelijk.

De hermitage is in vervallen staat. Het beukendoelhof is nog herkenbaar door de uitgelopen struiken die nu lage bomen vormen. In zijn huidige vorm heeft de hermitage niet het aanzien en de plaats in het landgoed die in de redengevende beschrijving van rijksmonument De Paltz naar voren komen. Daarvoor zou ten minste stoppen van het verval, en eventueel restauratie van het object en het doolhof, de beste oplossing zijn.

Recreatie

Het landgoed is de afgelopen jaren niet toegankelijk geweest voor recreanten. Door de geplande openstelling zal het landgoed met haar rijke natuur en cultuurhistorie weer beleefbaar worden. Behoud van voldoende rustgebied voor wild en op de grond broedende vogels is daarbij van belang, aangezien dit landgoed door de Provincie Utrecht in de eerste plaats is aangekocht als belangrijke schakel binnen de oostelijke natuurcorridor.

2 Doelstellingen

Dit hoofdstuk beschrijft wat het Utrechts Landschap voor ogen heeft met het beheer van De Paltz. Maatregelen worden beschreven in hoofdstuk 3. De doelstelling van het Utrechts Landschap voor dit gebied is in hoofdlijnen:

- Een zo groot mogelijke gebiedseigen biodiversiteit.
- Fungeren als belangrijke schakel binnen de oostelijke natuurcorridor, een verbinding tussen het noorden en zuiden, in het hart van de Utrechtse Heuvelrug.
- Behoud en herstel van de (beleefbaarheid van) aanwezige cultuurhistorische waarden.
- Ruimte voor recreanten om te genieten van rust, natuur en cultuur.

2.1 Natuur

Zandkuil

De doelstelling van het Utrechts Landschap voor de zandkuil is:

- Een mozaïek van droge tot vochtige, matige voedselrijke tot schrale deels licht gebufferde graslandvegetaties, droge heide, korstmossenvegetaties, kale stukjes zand en steilranden en verschillende bostypes. Het betreft onder andere de volgende associaties en bostypes:
 - *Slangenkruid-associatie*;
 - *Vogelpootjes-associatie*;
 - *Associatie van Schapengras en Tijn*;
 - *Associatie van Liggend walstro en Schapengras*;
 - *Associatie van Struikhei en Stekelbrem*;
 - *korstmosrijke vormen van dennenbos*;
 - *eikenstrubben*;
 - *een door schietwilg gedomineerd bosje met een bloemrijke ruigte als ondergroei*.

In dit mozaïek is ruimte voor levensvatbare (deel) populaties:

- *Insecten, waaronder dagvlinders, als geelsprietdikkopje (zie foto 8), groot dikkopje, komnavlinder (zie foto 10) en heivlinder, zandbijtjes, warmteminnende spinnendoders en sprinkhanen zoals het zoemertje.*
- *Zandhagedis en vogels als roodborsttapuit, gekraagde roodstaart, geelgors en boomleeuwerik.*

De omstandigheden in de zandkuil maken een rijke schakering aan bloemrijke vegetaties mogelijk. Voor zowel soorten van zure, stikstofarme bodems als soorten van een meer gebufferde bodem is volop ruimte, waardoor de kuil een versterking kan vormen van de kruidenrijke graslanden en heide op de Vliegbasis. Paarse heide, rijk van structuur en vol met korstmossen wordt afgewisseld met kruidenrijke vegetatie waarin het geel van muizenootje

Foto 9. Steenanjer met grasklokje (Associatie van Schapengras en Tijn). Bertus Webink, KINA

Tabel 7. Kenmerkende soorten, kalk- en stikstofbehoefte van de verschillende vegetatietypes zoals beschreven in de doelstelling (1: grote behoefte of tolerantie; 5: lage behoefte of tolerantie)

Vegetatietype	Kalk	Stikstof	Kenmerkende soorten
Slangenkruid-associatie (pioniersvegetatie)	1	1	Slangenkruid, gewone ossentong, koningskaars, en teunisbloem.
Vogelpootjes-associatie (pioniersvegetatie)	2	3	Klein vogelpootje, klein tasjeskruid, zilverhaver, vroege haver, zandblauwtje en dwergviltkruid.
Associatie van Schapengras en Tijm	3	2	Gewoon struisgras, fijn schapengras en rood zwenkgras. Kenmerkend, maar zeldzaam: wilde tijm en steenanjer. Daarnaast grasklokje (zie foto 9), muizenoor, geel walstro, akkerhoornbloem en gewoon biggenkruid.
Associatie van Liggend walstro Schapengras	4	4	Liggend walstro, pilzegge, bochtige smele, fijn en schapengras, gewoon struisgras. Ook hier vaak muizenootje.
Associatie van Struikhei en Stekelbrem	5	5	Struikheide, stekelbrem, kruipbrem en klein warkruid.

(zie foto 10) en het blauw van zandblauwtje opvallen. Daartussen bloeien minder opvallende kruiden als zilverhaver en dwergviltkruid. Op de kalkrijkere delen is een bijzondere, kleurrijke vegetatie aanwezig met slangenkruid (zie foto 11), koningskaars en echt duizendguldenkruid (zie foto 6). Hopelijk weten op termijn zeldzaamheden van de Vliegbasis als steenanjer (zie foto 9) en kleine steentijm zich te vestigen. De vegetatie in de kuil weerspiegelt de grote heterogeniteit in de bodem. Belangrijke factoren zijn beschikbaarheid van stikstof en de buffercapaciteit¹² van de bodem (zie tabel 7). De kruidenrijke begroeiingen worden afgewisseld met zeldzame bosvegetaties. Lokaal op de oosthelling is een zeer open dennenbos aanwezig met een rijke begroeiing aan korstmossen. Het schietwilgenbosje wordt als bijzonderheid bewaard. De ruigte van distels en ander stikstofminnende planten functioneert als nectarbron voor tal van insecten. De wilgen zelf zijn van groot belang voor zandbijtjes.

De bloemenpracht die zich gaat ontwikkelen is van groot belang voor zeldzame dagvlinders en andere insecten die weer als voedsel dienen voor zandhagedissen en vogels als gekraagde roodstaart.

Graslanden

Het beheer van de graslanden op het landgoed De Paltz heeft als doel de ontwikkeling van:

- Matige voedselrijke graslandvegetaties behorende tot de Glanshaver-associatie, met een grote populatie oranjetipje.
- Droge, schrale graslandvegetaties behorende tot de Vogelpootjes-associatie en de Associatie van Schapengras en Tijm, met een

grote populatie geelsprietdikkopje.

- Geleidelijke overgangen van bos naar open ruimte bestaande uit een mantel van besdragende struiken en een zoomvegetatie.

Naast droge schrale graslanden, wordt ook ingezet op graslanden die net iets voedselrijker zijn. Deze graslanden zijn een landgoedwaardige lust voor het oog, vol met margrietten. In het voorjaar kleurt een deel van de velden lila van pinksterbloemen. De waardplant van het oranjetipje, die hier volop voorkomt. Langs een deel van de graslanden ligt een geleidelijke overgang naar het bos, met besdragende struiken. Deze leveren aan het einde van de zomer een niet te versmaden hapje voor vele vogels.

Bos

De doelstelling van het Utrechts Landschap met het bos op het landgoed is:

- Een gevarieerd, structuurrijk en gemengd, grotendeels inheems bos. In dit bos een hoog aandeel staand en liggend dood hout van verschillende diameters, inclusief zware stammen, in verschillende verteringsstadia als belangrijke biotoop voor insecten (bijvoorbeeld boktorren) en saprofytische (dood hout bewonende) paddenstoelen.
- Oud eikenstrubbenbos afgewisseld met open eikenbos en een uitgebreid bosrandmilieu als biotoop voor warmte- en lichtminnende soorten, waaronder de hazelworm.
- De ontwikkeling van een inheems, rijk loofbos gedomineerd door winterlinde, met een ondergroei van (oud)bosplanten, een hoog aandeel dood hout en een goed ontwikkelde struiklaag en daarmee samenhangend een rijk vogelleven.

¹² Hoe groter de buffercapaciteit, hoe beter de buffer de pH-waarde stabiel kan houden bij toevoeging van zuur (of base). Een goed gebufferde bodem is minder gevoelig voor verzuring.

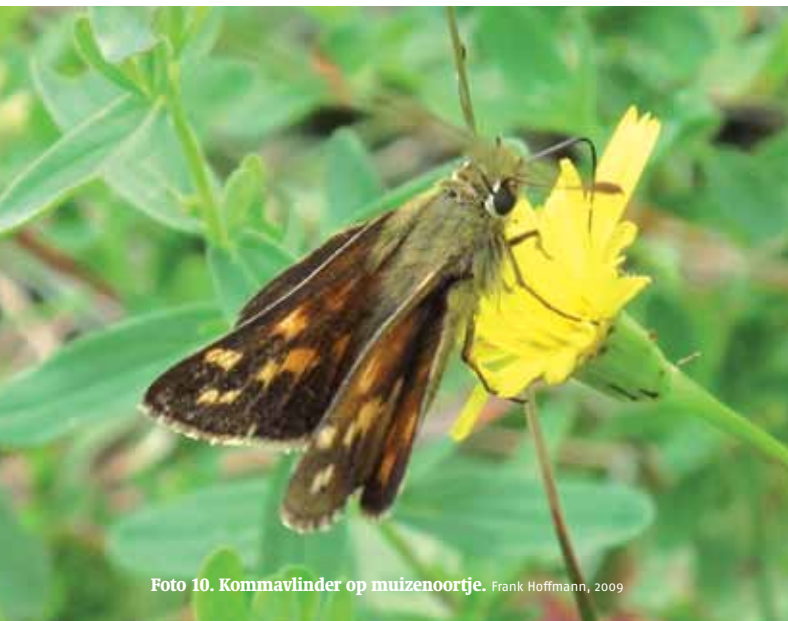

Foto 10. Kommavlinde op muizenooitje. Frank Hoffmann, 2009

Foto 11. Slangenkruid. Renk Ruiters, 2010

Een belangrijk deel van het bos bestaat nu nog uit eenvormig productiebos. Door variabele dunningen wordt gewerkt naar een gevarieerder bos met een hoger aandeel inheemse boomsoorten en een rijkere struiklaag. Het aandeel dood hout wordt vergroot, wat de diversiteit aan paddenstoelen en insecten als boktorren ten goede komt. Bijzonder zijn de twee overgebleven percelen eikenspaartelgen (voormalig hakhout), gedomineerd door wintereik. De tussenliggende percelen worden ontwikkeld richting warmteminnende zoomvegetaties. Hier krijgen havikskruiden, hengel en valse salie volop de ruimte. Naast uitgebreide bosranden, wordt hier nieuw, open eikenbos ontwikkeld. Dit gebied wordt zo geschikt voor hazelwormen en warmteminnende insecten. Het leemrijkste beboste perceel wordt ontwikkeld richting een door winterlinde gedomineerd bos, met daarnaast ruimte voor soorten als boswilg, hazelaar, ratelpopulier, wintereik en zoete kers. Door verschillen in groeisnelheid ontstaat al vrij snel de nodige structuurvariatie. Op deze intermediair voedselrijke bodems geeft de boomsoort de doorslag of het bos zich ontwikkelt richting een rijk dan wel arm bostype. Linde werkt als een 'kalkpomp', waarbij basen uit de diepere bodem omhoog worden getransporteerd. Door de snelle vertering van het blad komen de basen daarna in de bovengrond. Op termijn wordt de bosbodem daardoor geschikt voor oudbosplanten, zoals gewone salomonszegel en bosanemoon.

2.2 Cultuur

De cultuurhistorische doelstelling van het Utrechts Landschap met het landgoed is:

- In stand houden van de oorspronkelijke middeleeuwse verkaveling, waaronder de buitengrens gevormd door een eikenhoutwal.
- In stand houden en herstellen van de cultuurhistorische hoofdstructuur bestaande uit twee lange lanen, zichtassen en een afwisseling van open en gesloten terrein. Deze

elementen hebben een verzorgde aanblik.

- Een landgoedwaardige entree.
- In stand houden van het door Copijn/Springer aangelegde, verzorgde landschapspark rondom de Villa, gebogen lanen in het omliggende bos en een gerestaureerde hermitage binnen een (deels) hersteld doolhof.

Rondom een groot deel van het landgoed ligt een, door zijn omvang en ouderdom indrukwekkende, met eik beplante wal. Deze wal vormde in de middeleeuwen de grens van het akkercomplex Heezereng (Grote Eng). De eiken krijgen alle ruimte. De oprijlaan en zichtlaan vanaf de Villa zijn bepalend voor de hoofdstructuur van het landgoed. Een verzorgde aanblik en goed onderhouden laanbomen zorgen voor een waardige uitstraling (zie foto 12). Open ruimtes aan weerszijden van de lanen worden weer echt open, waardoor de lanen er beter uit springen. Tegelijk dragen deze bloemrijke velden bij aan de beleving van het landgoed. Licht golvende bosranden herstellen de oorspronkelijke, subtiele verlandschappelijke van deze percelen. Slingerende en gebogen paden over het landgoed worden in stand gehouden, waaronder een door leilindes omzoomd, gebogen pad.

Het landschapspark naar ontwerp van Springer bestaat uit een fraaie afwisseling van gazons, heestergroepjes en boomgroepen met twee diepe zichtlijnen op de noordelijke graslanden. Dit park is grotendeels in erfpacht uitgegeven (zie bijlage 2), maar het Utrechts Landschap is verantwoordelijk voor het beheer van het bos, de boomgroepen en laanbomen van de oprijlaan. Het beheer richt zich op een strak onderhouden oprijlaan, beplant met koningslinde, vrij van opslag en dood hout. De deels monumentale boomgroepen zijn van groot belang voor het landschappelijke karakter. Bijzonder is de follie (een architectonische dwaasheid) in

Foto 12. Landgoedwaardige aanblik. Drieklomp Makelaars

Foto 13. Kinderspeurtocht tijdens het Paltzfeest. Jaap van den Broek, 2012

de vorm van een hermitage (kluizenaarsgrot), vroeger in het centrum van een doolhof. Het Utrechts Landschap zet zich graag in voor herstel van deze follie, waarvan er in Nederland slechts één andere bewaard is gebleven (zie bijlage 1).

2.3 Recreatie

Met het openstellen van het landgoed, straks in combinatie met de Vliegbasis Soesterberg, krijgen recreanten op dit deel van de Heuvelrug veel nieuws te ontdekken, van tot dusver geheim terrein. De doelstelling ten aanzien van recreatie op het landgoed is:

- *Recreanten ruimte bieden te genieten van rust, natuur en cultuur.*
- *Recreatie zo te zoneren dat recreanten, onder andere vanaf de Vliegbasis, het landgoed kunnen bezoeken en beleven en tegelijk verstoringgevoelige dieren rust blijven vinden binnen het landgoed.*

Door een doordachte zonering wordt een mogelijk conflict tussen recreatie en natuur vermeden. Uitgangspunt is dat de verschillende vormen van natuur en de cultuurhistorie goed beleefbaar zijn. Oud bos, bosranden, heide, verschillende vormen van bloemrijk grasland: ze zijn allemaal beleefbaar. Door honden en mountainbikers buiten het landgoed te houden zal het landgoed vooral aantrekkingskracht op rustzoekende recreanten hebben. De centrale laan door de zandkuil vormt een belangrijke verbinding voor wandelaars met de Vliegbasis. De hoogteverschillen worden prachtig beleefbaar. Buiten dit pad kan de natuur in alle rust haar gang gaan in de zandkuil. Historische paden en lanen binnen het landgoed worden opengesteld, waardoor de aanleg zichtbaar wordt gemaakt. Het noordwestelijk bosgedeelte wordt rustgebied. Paden

binnen de erfpachtsgrenzen van de bewoners van het landgoed zijn vanwege hun privacy niet toegankelijk. Na restauratie kan de hermitage worden bezocht.

2.4 Externe wensen

- De Paltz vormt een onmisbare schakel in de oostelijke natuurcorridor binnen het Hart van de Heuvelrug. Om deze corridor te laten functioneren is het noodzakelijk dat over de Amersfoortseweg (N237) een ecoduct wordt gerealiseerd: het Boele Staal Ecoduct, conform de plannen van het programma Hart van de Heuvelrug. Daarnaast dient de Van Weerden Poelmanweg beter passeerbaar te worden voor dieren.
- Voor natuur en recreanten functioneren Vliegbasis Soesterberg, landgoed De Paltz en het tussenliggende bosperceel idealiter als een samenhangend gebied. Het Utrechts Landschap streeft naar afstemming van beheer en aansluiting van recreatieve routes tussen deze gebieden.
- Een deel van de oorspronkelijke Grote Eng (Heezer Eng) ligt op de huidige Vliegbasis in de vorm van De Kleine Paltz. Laanstructuren en de contouren van het erf van De Kleine Paltz zijn nog zichtbaar op de Vliegbasis. Het Utrechts Landschap ziet graag de historische samenhang tussen De Kleine Paltz en De Paltz benadrukt en streeft naar herinrichting van het Heezerspoor als verbindend pad tussen deze elementen.
- De Verlengde Paltzerweg tussen De Paltz en de Vliegbasis was voor gemotoriseerd verkeer van de bewoners van De Paltz opengesteld. Herinrichting van deze weg exclusief voor fietsers, wandelaars en ruiters zou een goede verbetering zijn van de recreatieve mogelijkheden.

3 Inrichtings- en beheermaatregelen

3.1 Inrichtingsmaatregelen

Project Zandkuil

De voormalige zandwinning wordt omgevormd tot een grotendeels open landschap waarin schrale, kruidenrijke vegetaties domineren (zie kaart 14). Bijzondere bosvegetaties worden gespaard. Herstel en ontwikkeling van schrale vegetaties vindt plaats om de volgende redenen:

- de hoge kansrijkdom van het gebied:
 - zeer heterogene bodem met grote verschillen in buffering en voedselrijkdom, met als gevolg een mozaïek van verschillende vegetaties;
 - aanwezigheid bronpopulaties van planten en insecten van open, schrale vegetaties in de zandkuil;
 - het om te vormen bos is jong;
- bescherming van Europese ecosystemen. Het gaat om drie verbonden: *Plantagini-Festucion* (Verbond van Gewoon struisgras), *Calluno-Genistion pilosae* (Verbond van Struikhei en Kruiptrem) en *Nardo-Galium saxatilis* (Verbond der Heischrale graslanden);
- de kans op (her)vestiging en uitbreiding van kritische Rode Lijst-soorten vanaf de Vliegbasis Soesterberg en binnen de zandkuil.

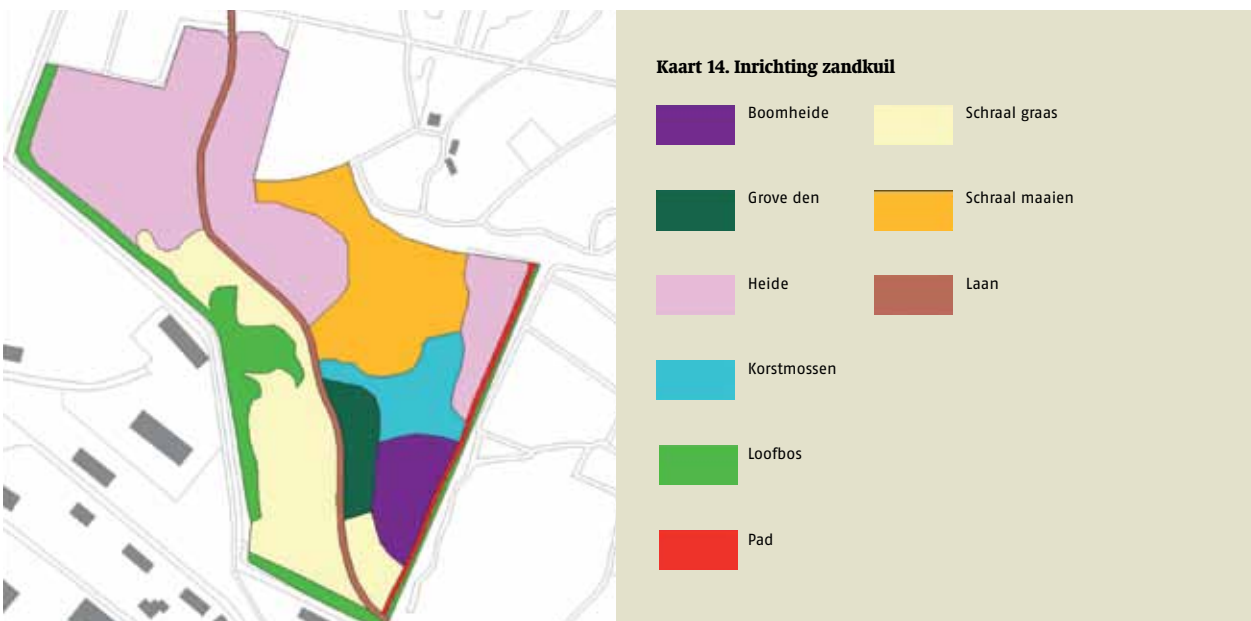
Het te ontwikkelen landschap bestaande uit pioniersvegetaties, (gebufferde) graslandvegetaties, structuurrijke

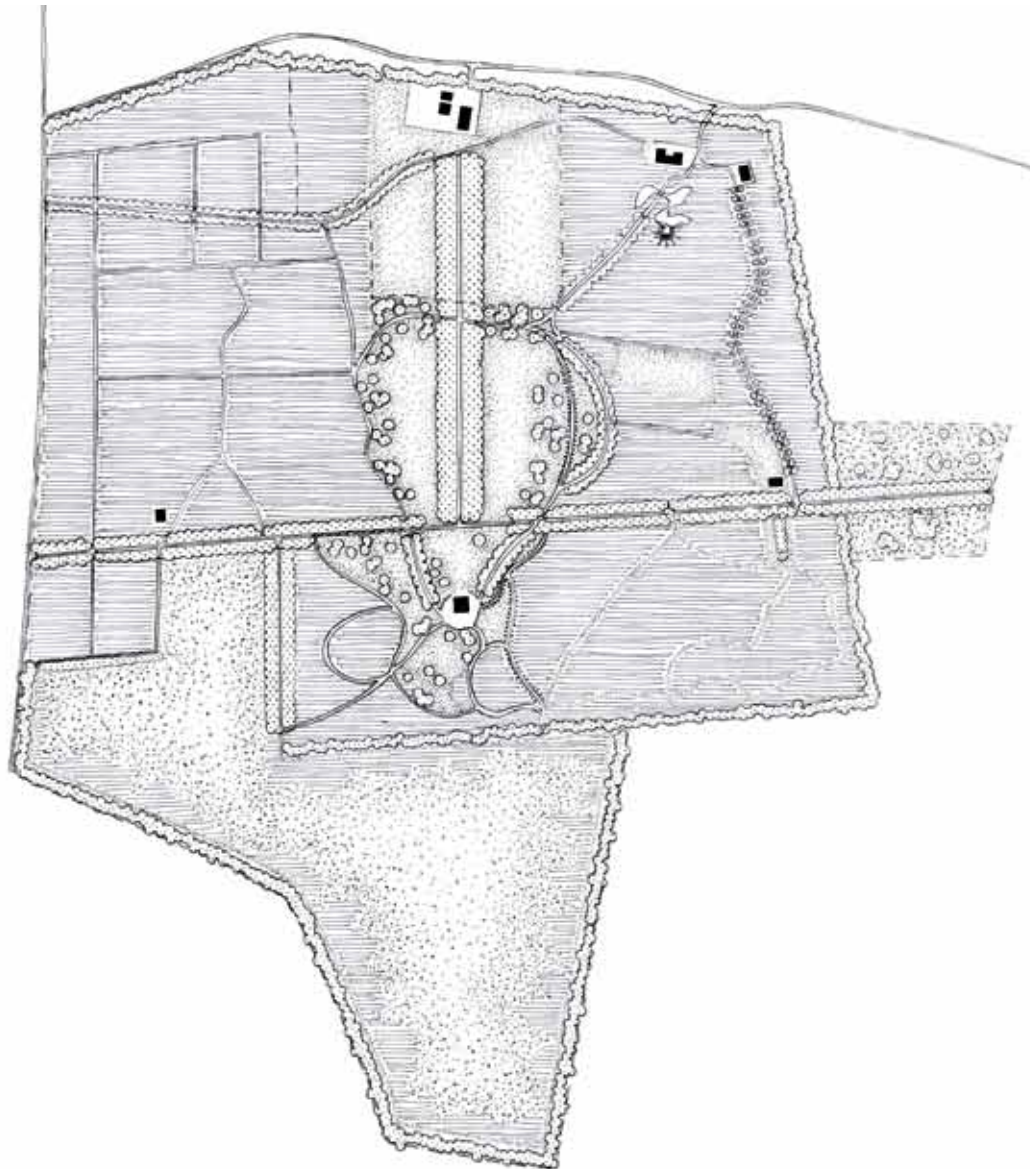
droge heide, korstmossen-dennenbos en boomheide is in Nederland (Utrecht) zeldzaam geworden en herbergt een hoge biodiversiteit.

Op kaart 14 worden de te ontwikkelen hoofdtypen onderscheiden (gebaseerd op kenmerken van de huidige vegetatie):¹³ structuurrijke droge heide (8ha), schraalgrasland (7,3ha), boomheide (1ha), korstmossen-dennenbos (1,2ha). De totale oppervlakte om te vormen bos is 15,3ha. Daarnaast wordt 2,2ha door beheer halfopen gehouden (voor de Boswet niet langer beschouwd als bos).

Bij de omvorming wordt het grootste deel van de bomen verwijderd. Lokaal worden solitaire en groepjes (patchy) gespaard als uitkijkpost voor onder andere klauwierien. Binnen ruim 3ha van het te ontwikkelen schraalgrasland worden de boomstronken verwijderd of zeer laag afgezet. Dit deel van de zandkuil zal als hooiland worden beheerd. Hier is deels al een goedontwikkelde vegetatie aanwezig. Stobbes blijven (deels) achter in de rest van het terrein, dat zal worden begraasd met een gescheperde schaapskudde. De stobbes fungeren als bron voor tal van insecten en hun predatoren. Daarnaast zijn de stobbes van belang voor paddenstoelen en na enkele decennia voor korstmossen. In de kuil zal niet grootschalig worden geplagd, wel wordt in het noordelijke deel kleinschalig geplagd zodat een geschikte biotoop voor zandhagedissen ontstaat. Daarnaast

¹³ Vegetatiekartering door Inberg, et al., 2012. De (begrenzing van de) huidige vegetatie wordt in dit beheerplan gebruikt als indicator voor de meest waarschijnlijke ontwikkeling van de toekomstige vegetatie nadat het bos is verwijderd en een (verschalings)beheer is gestart. In de praktijk zullen heide- en grazige vegetaties een mozaïek vormen, afhankelijk van de groeiplaats.

Kaart 15. De Paltz: visie op hoofdlijnen. Bron: van Gessel, 2008

worden enkele steilwandjes afgestoken als biotoop voor de zeer zeldzame, in 2009 aangetroffen, spinnendoders. Het open grovedennenbos met een ondergroei van heide wordt verder geopend, waardoor de uitwendige bedekking van de boomkronen tussen de 20 en 60 procent uitkomt. Het deel begroeid met korstmossen wordt licht gedund op het moment dat de hoeveelheid licht op de bodem te gering wordt voor de bijzondere ondergroei (uitwendige boombedekking rond de 50 procent). Hier wordt het huidige vochtige microklimaat in stand gehouden, met als doel behoud van de huidige korstmossenvegetatie. Eventuele houtige opslag wordt verwijderd.

Enkele bijzondere bosbiotopen worden in stand gehouden: een waardevol grovedennenbos, eikenstrubben (bovenlangs) en een wilgenbosje met als ondergroei een bloemrijke ruigte.

Dit laatste bosje staat op een atypische groeiplaats, maar is waardevol als nectarbron voor insecten (zowel de wilgen voor zandbijtjes als de ondergroei voor andere insecten).

De centrale beukenlaan wordt in stand gehouden en opengesteld als wandelpad. Er wordt in het zuiden van de kuil een ingang gerealiseerd. Toegang met mountainbike wordt onmogelijk gemaakt. De verschillende aftakkingen worden verwijderd. De laan zorgt voor een goede geleiding van bezoekers in een kwetsbaar gebied. Vanaf de bovenkant wordt op een aantal plaatsen vrij zicht op de kuil geboden, zodat de weidsheid beleefbaar is.

In opdracht van het Utrechts Landschap heeft landschapsarchitect Van Gessel in 2008 een visie op hoofdlijnen gemaakt voor De Paltz, zichtbaar in kaart 15. Mede op deze

visie is het project 'Herinrichting landgoed' gebaseerd, dat hierna wordt besproken.

Project 'Herinrichting landgoed'

De herinrichting van het landgoed bestaat uit een aantal deelprojecten gericht op instandhouding en herstel van de oorspronkelijke middeleeuwse rechthoekige structuur, de parkaanleg van Springer en de toekomstige openstelling van het gebied.

– *Entree en hoofdlaan:*

- De groepjes uitheems naaldhout worden uit de graslanden aan weerszijden van de hoofdlaan verwijderd, waardoor deze weer vrij komt te liggen. De twee groepjes loofhout worden gehandhaafd.
- De lantaarnpalen langs de hoofdlaan worden verwijderd en vervangen door lage lampen met een vorm van bewegingsdetectie. De lichtverstoring dient tot een minimum te worden beperkt. 's Nachts staat de verlichting uit.
- De bestrating van de hoofdlaan, inclusief het rondje ten westen van het Koetshuis, wordt door goed onderhoud (zie paragraaf 3.2) in stand gehouden.
- Het grind binnen het parkje tegenover het Koetshuis wordt vervangen door een onderhoudsvriendelijke halfverharding.

– *Lanenstelsel en graslanden ten noorden van het hoofdhuis:*

- De stormschade wordt hersteld (zie foto 15). De gebogen oprijlaan van linde wordt in zijn geheel opnieuw beplant. Als laanboom wordt koningslinde gebruikt: een hoge piramidavormige variëteit van de Hollandse linde.
- Door storm zwaar beschadigde of omgevallen bomen in de parkaanleg worden vervangen en de wortelkluiten van omgewaaide bomen worden gefreesd en geëgaliseerd.
- Het sterk gehavende bosje ten noordoosten van het huis wordt opnieuw beplant met beuk. De overgebleven Amerikaanse eik wordt verwijderd.
- Het zuidelijke deel van de gebogen laan (ten oosten van de leilindelaan) wordt vervangen. Dit deel bestaat nu uit een ongelijkjarige (en aftakelende) mengeling van beuk, Amerikaanse eik en andere boomsoorten.
- Alle lanen (zie beheerkaart in bijlage 2) krijgen de ruimte door het bos aan weerszijden terug te nemen.
- De open ruimtes ten noorden van de Villa krijgen hun door Springer ontworpen grootte terug. Boomgroepjes en struiken worden verwijderd, waardoor de zichtlaan weer vrij komt te liggen en de graslanden weer doorlopen tot de van oorsprong middeleeuwse wal die nu de grens van het eigendom vormt. Hierdoor ontstaat visueel meer samenhang tussen de vier graslanden. De eikenwallen die de zichtlaan aan weerszijden begrenzen worden in stand gehouden. Andere boomsoorten dan inlandse eik worden uit deze wal verwijderd. Aan de boszijde van beide percelen worden groepjes (besdragende) struiken aangeplant die fungeren als mantel. Met name in het westelijke perceel worden ook bomen (rode beuk, gewone esdoorn en winterlinde) aangeplant om de bosrand te versterken (subtiel golvende lijnen).

- De laan tussen het Koetshuis en de Herderswoning wordt omgevormd naar een zandpad: bestrating en bolesdoorns worden verwijderd.
 - De eikenwal die de noordgrens vormt van de voormalige moestuin wordt vrijgezet. De weg wordt afgesloten voor publiek in verband met de aanwezigheid van een dassenburcht in de omgeving.
 - De lage verlichting, inclusief de sensoren, wordt uit de lanen en bospaden verwijderd.
- *Middeleeuwse structuur:*
- De kenmerken van de rechthoekige verkaveling worden in stand gehouden. De eeuwenoude eikenwal die de grens van de voormalige Heezereng vormt, wordt vrijgezet. Concurrenten van eik worden verwijderd, zodat voldoende licht aanwezig blijft en de wal vrij in het (bos) landschap ligt. Uitheemse struiken worden verwijderd.

Project 'Hermitage en beukendoolhof'

Het project 'Hermitage en beukendoolhof' beoogt de vervallen hermitage te restaureren. Indien noodzakelijk wordt voorafgaande aan de restauratie het bouwwerk geconsolideerd. Herstel van (een deel van) het beukendoolhof kan onderdeel zijn van dit project.

3.2 Beheermaatregelen

Voor de beheerkaart, zie bijlage 2.

Zandkuil

Beheer van de zandkuil (na en deels tijdens herinrichting) is als volgt:

- De noordelijke heide wordt begraasd met de schaapskudde van de Vliegbasis. Deze kudde dient de dominantie van bochtige smele te doorbreken. Houtige opslag wordt door vrijwilligers verwijderd (zie foto 14) en door de herder tijdens de begrazing. Jonge scheuten van bochtige smele worden door schapen gegeten. Echter, op het moment dat deze grassoort zaadknoppen gaat maken in juni, eten de schapen het niet meer. Wel worden de grondrozetten het hele jaar door gegeten. Daardoor kan dit vegetatietype in principe het hele jaar door worden begraasd. Ter plaatse zal de vegetatie in drie ronden worden begraasd. De eerste ronde valt binnen de periode van stengelstrekking (april tot mei), de tweede in de zomer (augustus), de derde vanaf het najaar (oktober–december). Op het moment dat heide begint terug te keren in de vegetatie, wordt begrazing in de winter gestaakt, in verband met sterke begrazing van jonge heide in deze periode. Naast gescheperde begrazing, wordt begraasd binnen flexnetten en vindt op sterk vergraste delen drukbegrazing plaats.
- Ook de boomheide in het zuiden wordt begraasd met de hiervoor genoemde kudde. De begrazing hier is volledig gescheperd. Goed ontwikkelde heidevegetaties worden extensief begraasd, vergraste stukken intensief. Houtige opslag wordt verwijderd. Het grovedennenbos ten westen van de boomheide wordt op termijn eventueel extensief begraasd in het vroege voor- en najaar.

Foto 14. Vrijwilligers verwijderen opslag in de zandkuil. Wilma Verburg, 2012

Foto 15. Zaagwerkzaamheden ingestorte lindelaan. Ron Blom, 2013

- In het door korstmossen gedomineerde dennenbos wordt houtige opslag periodiek verwijderd. Een lichte dunning vindt plaats op het moment dat er te veel schaduw op de bodem valt. Er wordt een uitwendige boombedekking van circa 50 procent nagestreefd. Vanwege de kwetsbare vegetatie wordt dit bosje voorlopig niet begraasd met de schaapskudde. Het perceel wordt tot heden licht begraasd door konijnen. Op het moment dat in de ondergroei soorten als gewoon struisgras of zandzegge de overhand dreigen te krijgen ten koste van de korstmossen, wordt de vegetatie extensief begraasd met de schaapskudde. Deze begrazing zal alleen in vochtige perioden plaatsvinden, in verband met de breekbaarheid van korstmossen tijdens droogte.
- Het centrale, gebufferde grasland wordt als hooiland beheerd. Circa 10 procent wordt gespaard als winterverblijf voor insecten. Met duinriet vergraste delen worden twee keer per jaar gemaaid en afgevoerd. De eerste maaibeurt vindt plaats op het moment van stengelstrekking (eind april-mei).
- Het overige grasland, in het westen van de kuil, wordt begraasd met de schaapskudde van de Vliegbasis. Vergraste vegetaties worden in drie rondes begraasd. Terreindelen zonder veel oneffenheden kunnen ook als hooiland worden beheerd.
- De beukenlaan wordt periodiek gesnoeid. Het pad en de berm worden gemaaid en afgevoerd. Met name in het zuidelijke deel van de kuil vormt de bermvegetatie een bronpopulatie voor soorten van droge schraallanden.
- Het schietwilgenbosje ontwikkelt zich deze beheerperiode in principe op natuurlijke wijze. De aanwezige bloemrijke ruigte kan zichzelf langdurig in stand houden. De eikenspaartelgen bovenlangs de westzijde van de kuil worden vrijgezet. Concurrenten van de inlandse eiken worden verwijderd.

Landgoed

Het beheer van het landgoedgedeelte is uitgesplitst naar drie thema's: parkbeheer, bosbeheer en graslandbeheer. De westelijke houten schuur langs de hoofdlaan wordt gebruikt als werkschuur voor vrijwilligers.

Parkbeheer

Het parkbeheer betreft de cultuurhistorische hoofdstructuur en de directe omgeving van de Villa. De Villa en 5ha park zijn in erfpacht uitgegeven. Het park is rijksmonumentaal beschermd en wijzigingen in de structuur zijn alleen na een vergunning toegestaan. Voor het Utrechts Landschap is het belangrijk dat de oorspronkelijke bouwstijl van de Villa behouden blijft. Beheer van het park richt zich op de instandhouding en waar nodig herstel van de aanleg door Copijn/Springer. Het Utrechts Landschap is verantwoordelijk voor het beheer van de bomen. Dit beheer bestaat uit het periodiek snoeien van laanbomen, solitaires en boomgroepjes en het vervangen van dode of sterk beschadigde bomen. Het parkbos wordt gedund, gericht op de instandhouding en ontwikkeling van monumentale parkbomen. De jonge beukenberceau wordt door Herman Van Veen Arts Center in stand gehouden door jaarlijks te snoeien. Door Herman Van Veen Arts Center worden de twee, uit zandstenen opgebouwde, vijvers opgeknapt en voorzien van een leemlaag. Het grasland aan de noordzijde van de Villa wordt als hooiland beheerd, waar gewenst met uitgemaaid graspaden. Na de eerste hooibeurt kan het perceel als gazon worden beheerd (wekelijks maaien) of een tweede keer worden gehooid. De activiteiten van Herman Van Veen Arts Center binnen het park zijn gericht op rust, beleving en ruimte voor de natuur.

Beheer van de cultuurhistorische hoofdstructuur bestaat uit de volgende onderdelen:

- Laanbeheer:
 - Lanen worden vrijgehouden van het omringende bos, zodat de laanbomen alle ruimte krijgen zich voluit te ontwikkelen.
 - Laanbomen worden periodiek op veiligheid gecontroleerd en waar nodig gesnoeid of verwijderd.
 - Aftakelende laandelen worden vervangen. Deze delen dienen ruim genoeg te zijn, zodat er voor de laanbomen voldoende licht aanwezig is om zich goed te kunnen ontwikkelen. Bij de inrichtingsmaatregelen (zie paragraaf 3.1) staan de op dit moment slechte laandelen en onvolkomen lanen genoemd.
 - De lanen worden vrijgeblazen van blad. Ook (delen van) de bermen worden schoongeblazen om paddenstoelen (mycorrhiza) te bevorderen.
 - De bijzondere klinkerbestrating wordt vrijgehouden van onkruid, bij voorkeur mechanisch. Zand wordt toegevoegd en zo nodig vastgetrild om de waaiervorm van de stenen er mooi uit te laten zien.
 - Houtige opslag wordt uit de lanen verwijderd.
 - De leilindeplanting langs het gebogen laantje wordt jaarlijks in het groeiseizoen (zomer) gesnoeid. Vanwege hoge beheerkosten wordt van dit laantje geen berceau gemaakt: een 'dak' ontbreekt.
- De bolhaagbeuken (*Carpinus betulus 'Columnaris'*) in het parkje tegenover het Koetshuis worden zo nodig gesnoeid. De rododendron die rondom dit parkje als afscheiding ligt, wordt gesnoeid op het moment dat door groei de onderkant kaal dreigt te worden. Snoeien gebeurt direct na de bloei. Het pad wordt onkruidvrij gehouden en de kantjes worden afgestoken.
- Eikenwallen op de grens van en binnen het landgoed worden vrijgehouden van concurrenten. Uitheemse boomsoorten en struiken worden verwijderd.

Bosbeheer

Algemeen geldt dat:

- het aandeel staand en liggend dood hout, uitgezonderd in de directe omgeving van de Villa en langs wegen, wordt verhoogd;
- uitheemse struiken grotendeel uit het bos worden verwijderd. Het betreft in veel gevallen struiken die gewoonlijk in stedelijke plantsoenen worden gebruikt.

Beheer van het bos tussen beide overgebleven opstanden eikenspaartelgen in het westen van het landgoed richt zich op de ontwikkeling van een bos gedomineerd door lichtboomsoorten.

- De meest westelijke strook bos langs de grens van het landgoed wordt omgevormd naar een bos gedomineerd door grove den, berk en inlandse eik (zomer- en winter-eik). De aanwezige fijnspar wordt gespaard. Douglas, exotische sparren en Japanse lariks worden verwijderd. Inlandse eik wordt groepsgewijs aangeplant en individueel beschermd tegen vraat.

- Langs de oostzijde van het werkpad wordt een 20-25m brede zoom ontwikkeld. Deze wordt na ontwikkeling jaarlijks gemaaid en afgevoerd. Na een periode van verschraling wordt overgestapt op een periodiek en gefaseerd regime, waarbij jaarlijks de helft van de zoom wordt gemaaid of begraasd met een gescheperde schaapskudde.
- Deze zoom wordt aan de oostzijde begrensd door groepsgewijze aanplant van individueel beschermde wintereik en gebiedseigen struweel (vuilboom, lijsterbes, hazelaar en, waar de bodem voldoende vruchtbaar is, egelantier, hondsroos en meidoorn). Deze bosstrook vormt de grens tussen het donkere douglasbos en een opener bostype. De aanwezige douglas en andere sparren worden uit deze baan verwijderd. Fijnspar wordt deels gespaard.
- Opslag van douglas en Japanse lariks wordt periodiek uit het ontwikkelde, opener, door lichtboomsoorten gedomineerde bos verwijderd.
- Uit het bos ten noorden van de beukenlaan wordt alle douglas en Japanse lariks (inclusief opslag) verwijderd, fijnspar wordt gespaard. Concurrerende fijnspar op de grens met het perceel eikenspaartelgen wordt verwijderd. Groepsgewijs wordt inlandse eik aangeplant. Hierdoor ontstaat een aaneengesloten blok inheems bos, waarbij de beukenlaan werkt als een dispersiebarrière voor douglas en lariks. Na omvorming van de hiervoor genoemde percelen wordt opslag van uitheems naaldhout waar nodig periodiek verwijderd.
- Opslag van naaldhout wordt uit de opstanden eikenspaartelgen verwijderd. Het aandeel van andere inheemse boomsoorten dan zomer- en wintereik wordt laag gehouden (beneden de 20 procent). Concurrenten van vitale wintereiken worden verwijderd.

Het grote vak douglas tussen het hiervoor beschreven bos en de centrale graslanden wordt deze beheerperiode in stand gehouden door:

- dunningen met toekomstbomen, waarbij de structuurvariatie wordt vergroot en het karakter van een donker douglasbos behouden blijft. Aanwezige inheemse soorten worden in principe bevoordeeld boven uitheemse soorten. De maat van de te vellen bomen dient wel in verhouding te staan tot de te bevoordelen boom.

Beheer van het loofbos grenzend aan het in erfpacht uitgegeven landhuisgedeelte is gericht op de ontwikkeling van monumentaal bos.

- Dunningen met toekomstbomen worden uitgevoerd wanneer noodzakelijk. Amerikaanse eik wordt grotendeels verwijderd of geringd (binnen de percelen). Aanwezige oude inlandse eik wordt bevoordeeld.

Beheer van het zuidoostelijke bosvak:

- Natuurlijke verjonging en jonge bomen van uitheems naaldhout worden uit de kapvlakte (ruim 1,5ha) en het omringende bos verwijderd.

- Op de kapvlakte wordt door winterlinde gedomineerd bos (dichtheid circa 2500 tot 3000 bomen/ha) aangeplant. Naast winterlinde (circa 70 procent) worden hazelaar, ratelpopulier, boswilg en zoete kers aangeplant.
- Ratelpopulier en boswilg zijn snelgroeiende pionierssoorten, waarbij met name ratelpopulier een snelle hoogtegroeï vertoont. Hierdoor ontstaat in relatief korte tijd een gevarieerder bosbeeld.
- Zoete kers komt op voedselarme tot matig voedselrijke bodems voor (zowel basisch als zwak zuur). Er moet wel voldoende bodemvocht aanwezig zijn. De soort houdt niet van natte voeten. Aan deze eisen wordt in het om te vormen gebied voldaan. Zoete kers wordt aan de randen van de kapvlakte aangeplant. Daarnaast wordt deze soort ook in menging met winterlinde geplant. De relatief snelle groei van zoete kers geeft deze soort voldoende voorsprong. Mengingen met snelgroeiende pionierspakken daarentegen vaak verkeerd uit voor zoete kers.
- Onder het scherm van douglas in het omringende open bos wordt groepsgewijs winterlinde aangeplant.
- Na aanplant wordt periodiek opslag van uitheems naaldhout verwijderd.

Beheer van het bos rondom het Koetshuis:

- Uitheemse struiken worden uit de voormalige moestuin verwijderd. Verder ontwikkelt deze plek zich spontaan.
- Het fijnsparrenbos ten noorden van de moestuin is rustgebied voor dassen. Hier wordt zo min mogelijk ingegrepen. Het dichthouden van in elk geval een deel van het fijnsparrenbos houdt een relatief vochtig microklimaat in stand, wat positief is voor mycorrhizasoorten.¹⁴ De douglas op de zuidelijke rand van dit perceel wordt verwijderd ten gunste van de eikenwal grenzend aan de moestuin.
- Voor de rest van dit perceel geldt dat door dunningen wordt toegewerkt naar een monumentaal gemengd bos. Naast eik en beuk is in dit bos ook ruimte voor, op termijn, monumentale douglas en lariks.

Graslandbeheer

De graslandjes binnen het landgoed worden beheerd als hooiland. Maaien en afvoeren gebeurt twee keer per jaar.

- Maaien van de twee percelen bij de entree gebeurt na de bloei van de pinksterbloemen. Deze percelen worden ontwikkeld richting een bloemrijk grasland (graskruidenmix). Op het moment dat deze ontwikkelingsfase is bereikt, volstaat één keer per jaar maaien. Bij voortgaande verschraling kan op termijn een lichte instandhoudingsbemesting met ruige stalmest noodzakelijk zijn. Van belang is het in stand houden van de pinksterbloemen begroeiing, de waardplant van het oranjetipje.
- Het schraalste stuk grasland in het parkje tegenover het Koetshuis wordt één keer per jaar in augustus gemaaid. Deze begroeiing is de doelvegetatie voor het hele perceel.

- De graslanden in de zichtlaan worden ontwikkeld richting droog schraalland. Op de overgang naar bos worden zomen ontwikkeld die jaarlijks voor de helft worden gemaaid. De eerste jaren worden ook deze zomen twee keer gemaaid, zodat een goede uitgangssituatie ontstaat.

Recreatie

Het landgoed wordt eind 2013 opengesteld. Recreatieve zonerings is als volgt:

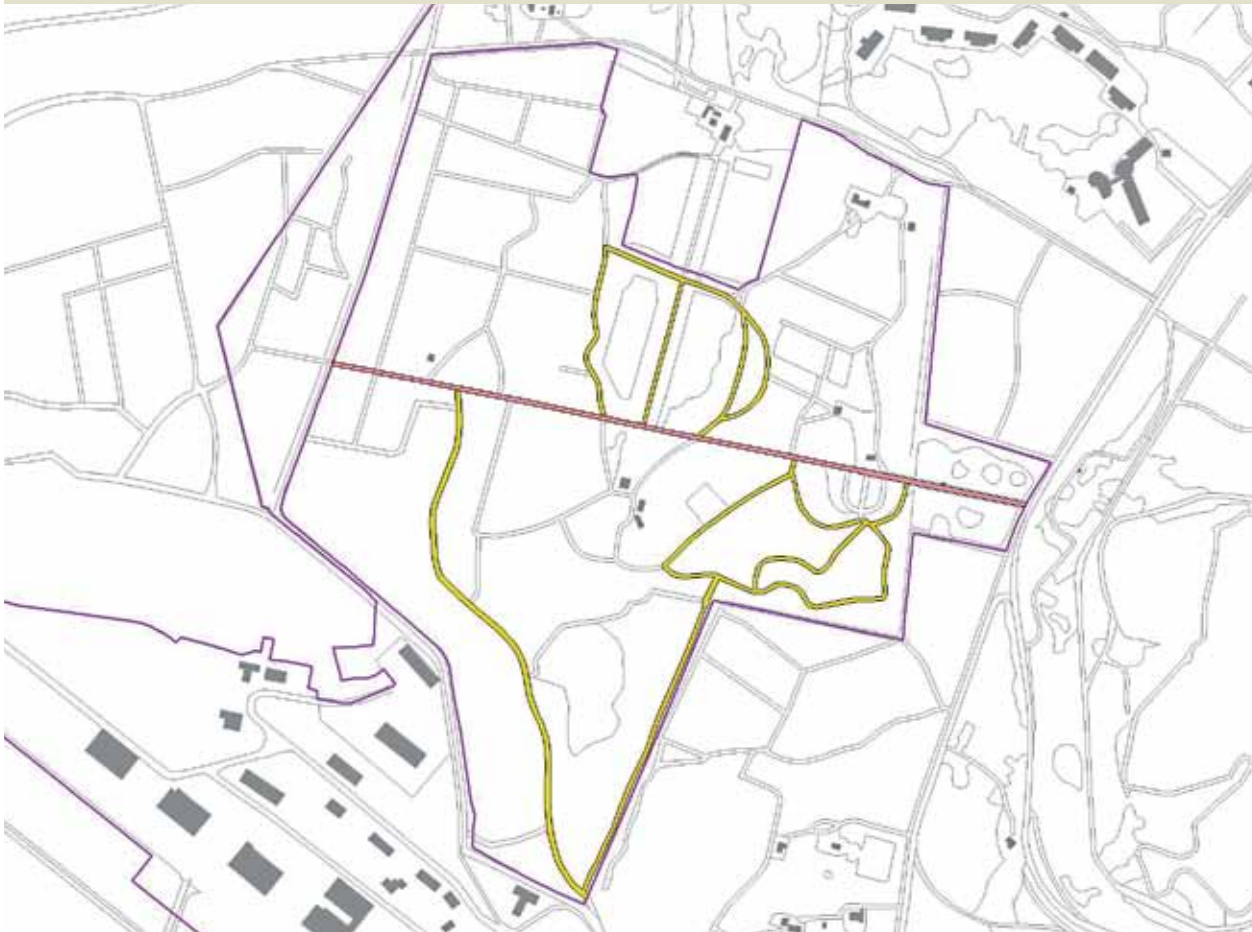
- De centrale laan wordt opengesteld als fiets- en wandelpad. De kleine poort ter hoogte van de Van Weerden Poelmanweg is tussen zonsopgang en -ondergang geopend.
- De wandelpaden staan weergegeven op kaart 16. De zandkuil is alleen toegankelijk door de beukenlaan, overige paden worden verwijderd. Het pad bovenlangs aan de oostzijde wordt gehandhaafd en sluit aan op wandelpaden in bos ten oosten van de Villa. Daarnaast kan er door en rondom de zichtlaan worden gewandeld.
- De toegang tot de zandkuil van de Vliegbasis Soesterberg wordt voorzien van een hek dat tussen zonsopgang en -ondergang geopend is. Fietsers kunnen dit hek niet passeren.
- Jaarlijks is een evenement van het type Paltzfestival mogelijk, waarbij de connectie van cultuur met het landgoed wordt gelegd.
- De oostelijke van de twee blokhutten, op de oorspronkelijke plek van een schaapskooi, wordt gebruikt als ontvangstplek van publiek en ter ondersteuning van evenementen. De westelijke wordt gebruikt als opslagruimte.
- Het (noord)westelijke bos is rustgebied en niet toegankelijk. De aanwezige paden worden als werkpad gehandhaafd.
- De paden rondom het Koetshuis en de Villa zijn niet toegankelijk. Het verbindingspad tussen de Herderswoning en het Koetshuis is bedoeld voor de bewoners.
- Honden en ruiters zijn niet toegestaan binnen het landgoed.
- Het landgoed is toegankelijk tussen zonsopgang en zonsondergang.

De Paltz wordt voor fietsers en wandelaars bereikbaar vanaf de grote parkeerplaats die zal worden gerealiseerd op het museumterrein van de Vliegbasis Soesterberg. Dit wordt het startpunt van de gemarkeerde wandelroute over De Paltz.

3.3 Monitoring

Het Utrechts Landschap vindt het belangrijk te weten welke planten en dieren waar in haar natuurgebieden voorkomen. We willen gebiedseigen planten en dieren zo veel mogelijk de ruimte bieden. Onderzoek naar de ontwikkeling van populaties is een belangrijk middel om het te voeren beheer

¹⁴ Of die daadwerkelijk aanwezig zijn dient te worden onderzocht.

Kaart 16. Structuur van wandelpaden (geel) en fiets- en wandelpad (roze).

te evalueren. Het bereiken van de doelstellingen zoals geformuleerd in hoofdstuk 2 wordt gemonitord aan de hand van de volgende indicatoren:

- aanwezigheid van (SNL-)doelsoorten, Rode en Oranje Lijstsoorten.

In de zandkuil wordt succes van het beheer afgemeten aan de aantalsontwikkeling van warmteminnende insecten, plantensoorten behorende tot de bloemrijke graslanden van droge zandgrond, het areaal korstmosvegetaties en een afname van door duinriet en bochtige smele gedomineerde vegetatie.

In het landgoedbos wordt succes afgemeten aan een toename van vogels van oud bos (holenbroeders) en insecten die dood hout bewonen, en behoud van de vleermuispopulaties. In de bosstructuur in een toename

van planten en insecten van bosrandmilieus en de ontwikkeling van een struik- en kruidlaag.

Binnen het stelsel van SNL (Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer) wordt natuurkwaliteit op een voorgeschreven wijze vastgelegd met een accent op soorten en structuren die schaars en/of bedreigd zijn en daarmee een afspiegeling van natuurkwaliteit zijn. De manier waarop monitoring van de natuurkwaliteit binnen het Utrechts Landschap plaatsvindt, staat beschreven in de *Handleiding onderzoek flora en fauna bij Het Utrechts Landschap*, te vinden op www.utrechtslandschap.nl. In het algemeen bestrijkt deze aanpak een bredere range van soorten dan binnen het SNL.

Gebruikte literatuur

- Berendsen, H.J.A. (1996). *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie* (serie Fysische geografie van Nederland). Assen: Van Gorcum.
- Bijtel, H.J.V. van den, & Woersem, I.W. van (2012). *Verkennend natuurwaardenonderzoek hoofdgebouw en bijgebouwen landgoed De Paltz Soest* (Beopublicatie 201210). Driebergen-Rijsenburg: Van den Bijtel ecologisch onderzoek.
- Bink, F.A. (1992). *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Haarlem: Schuyt & Co.
- Blijdenstijn, R. (2005). *Tastbare tijd. Cultuurhistorische atlas van de Provincie Utrecht*. Utrecht: Provincie Utrecht.
- Bos, J.J. (1994). De Paltz. *Van Zoys tot Soest* 15(3), 14-15.
- Broer, C.J.C. (2002). De Sint-Paulusabdij in Utrecht en haar rechten in Baarn en omgeving. *Tussen Vecht en Eem* 20(2), 71-80.
- Buesink, A., & Emaus, A.A.G. (2008). *Gemeente Soest en Zeist. Plangebied Vliegbasis Soesterberg. Bureauonderzoek* (BAAC-rapport V-07.0146). 's-Hertogenbosch/Deventer: BAAC.
- Buis, J. (1985). *Historia Forestis. Nederlandse bosgeschiedenis*. Wageningen/Utrecht: Landbouwhogeschool Wageningen en HES Uitgevers Utrecht.
- Gemeente Soest (2011a). *Beleidsnota archeologie 2011*. Soest: Gemeente Soest.
- Gemeente Soest (2011b). *Beleidskaart archeologie 2011*. Soest: Gemeente Soest.
- Gemeente Soest (2012). *Gebiedsvisie Landelijk gebied Soest*. Apeldoorn: Arcadis landschapsarchitecten.
- Gessel, M.R. van (2008). *De Paltz, Soesterberg visie op hoofdlijnen*. Amsterdam: eigen beheer.
- Grovestins, F., & Olde Meierink, B. (2011). *Landhuis De Paltz, Soest. Bouwhistorische opname met waardstelling*. Utrecht: BBA.
- Hilhorst J.G.M. (1998). Turfwinning te Soest in de 15de eeuw. In: *Jaarboek Oud-Utrecht 1998*, 45-68.
- Hilhorst, J.H.M., & Hilhorst, J.G.M. (2001). *Soest, Hees en De Birkt van de achtste tot de zeventiende eeuw*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- IJsselstijn, M., Kruidenier, M., & Rhoen R.P.M. (2012). *Zeist geschiedenis en architectuur* (Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht). Zeist/Utrecht: Uitgeverij Kerckebosch & SPOU.
- Inberg, J.A., Brekelmans, F.L.A., Beuker, D., & Heunks, C. (2012). *Inventarisatie flora, vegetatie en fauna De Paltz 2012*. Culemborg: Bureau Waardenburg.
- Klein, W. (1984). Hees. *Van Zoys tot Soest* 5(3), 6-16.
- Kleukers, R., et al. (1997). *De sprinkhanen en krekels van Nederland (orthoptera)* (Nederlandse Fauna 1). Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Lågers, H. (1995). De weg naar Hees. *De Biltse Grift* 2, 19-20.
- Lågers, H., & Kruidenier, M. (2006). *Soest geschiedenis en architectuur* (Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht). Zeist/Utrecht: Uitgeverij Kerckebosch & SPOU.
- Masselink, A.K. (1994). Pionier- en lichenrijke begroeiingen op stuifzanden benoorden de grote rivieren: typologie en syntaxonomie. *Stratiotes* 8, 32-62.
- Meijden, R. van der (2005). *Heukels' Flora van Nederland*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Meulenkamp, W. (1995). *Folies en tuinsieraden* (Stichtse monumenten reeks deel 3). Utrecht: Uitgeverij Matrijs.
- Monté Verloren, J.P. de, Andries, J.C., Graafhuis, A., & Peucker, P.M. (1996). *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist. Deel III 1601-1655*. Zeist/Rotterdam: Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting/Barjesteh, Meeuwes & Co Historische Uitgeverij Rotterdam.
- Provincie Utrecht (2003). *Atlas aardkundig waardevolle gebieden*. Utrecht: Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen, sector RER.
- Provincie Utrecht (2004). *Notitie heideherstel. Beleidskader voor de omvorming van bos naar open natuur in de Provincie Utrecht*. Utrecht: Provincie Utrecht, sector Landelijk Gebied Ontwikkeling.
- Provincie Utrecht (2004). *Streekplan 2005-2015*. Utrecht: Provinciale Staten van Utrecht.
- Rooyen, A. van (2010). Soest. Laag Hees. In: *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 1998-1999*. Utrecht: Provincie Utrecht & SPOU.
- Schaminée, J.H.J., Stortelder, A.H.F., & Weeda, E.J. (1996). *De vegetatie van Nederland. Deel 3: Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden*. Leiden: Opulus Press.
- Stiboka (1966). *Toelichting bij de kaartbladen 26 West Harderwijk en 32 West Amersfoort*. Wageningen: Stiboka.
- Stortelder, A.H.F., Schaminée, J.H.J., & Hommel, P.W.F.M. (1999). *De vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen*. Leiden: Opulus Press.
- Volkers, K. (2006). *Geheim Landschap 200 jaar militairen op de Heuvelrug*. Amsterdam: Planplan Producties.

- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., & Duuren, L. van (2002). *Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Deel 2: Graslanden, zomen en droge heiden*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., & Duuren, L. van (2003). *Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Deel 3: Kust en binnenlandse pioniermilieus*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Weeda, E.J., Schaminée, J.H.J., & Duuren, L. van (2005). *Atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Deel 4: Bossen, struwelen en ruigten*. Utrecht: KNNV Uitgeverij.
- Weijs, H. (red.) (1984). *Wilde planten van Utrecht. Een onderzoek door de Provincie Utrecht*. Utrecht: Provincie Utrecht.
- Wildschut, J.T., Brijker, H.J., & Dool, E. van den (2004). *Oude boskernen van de Utrechtse Heuvelrug*. Utrecht: Provincie Utrecht, sector Ecologisch onderzoek en Groene regelgeving.
- Zeegers, T. (2013). *Verslag onderzoek insecten op de Vliegbasis Soesterberg 2012*. Soest: eigen uitgave.
- Zijlstra, B. (1986). *Nederlandse tuinarchitectuur 1850–1940. Tuinen van Henri Copijn, Leonard A. Springer, Hugo A.C. Poortman, Dirk F. Tersteeg en John Bergmans*. Amsterdam: Nederlandse Tuinenstichting.

bijlage 1 Redengevende beschrijving RCE

Omschrijving parkaanleg

Het huidige gebied van het de beschermen parkaanleg (zie kaart 17) van buitenplaats De Paltz wordt aan de noordzijde begrensd door de Heezerspoor en aan de westzijde door de Paltzweg. De zuidgrens wordt bepaald door de afgraving en wordt grotendeels aangegeven door een groenstrook van bomen en struiken. De oostgrens volgt de perceelsgrens ten oosten van het 'Herdershuis'. Ten noordoosten van het Koetshuis loopt de grens in de richting van de Van Weerden Poelmanweg, volgt deze in zuidelijke richting tot voorbij de oprijlaan, waarna hij in westelijk richting langs de perceelsgrens loopt. De begrenzing is voor het grootste deel gebaseerd op de tekening van L.A. Springer uit 1876. In de jaren negentig van de 20ste eeuw is na jarenlang achterstallig onderhoud het park opgeknapt door onder andere snoeiwerkzaamheden. De algemene structuur van het terrein wordt mede bepaald door de rechthoekige verkaveling uit de middeleeuwen die voor een deel in het ontwerp is gerespecteerd. Met name de loop van de lanen is hierop gebaseerd, maar ook een aantal secundaire paden in het noordwestelijk deel van het park lijkt het oude verkavelingspatroon te volgen. Ook de plaatsing van de Villa in de zichtlijn van de boerderij De Paltz (gemeentelijk monument) is deels gebaseerd op de oude structuur. De relatieve vlakheid van het terrein is eveneens te herleiden naar de middeleeuwse ontginning. De eerste landschappelijke aanleg dateert uit 1867-1872 en wordt toegeschreven aan H. Copijn. Na 1876 vond een reorganisatie plaats door L. Springer, waarbij hij onder andere een doolhof met hermitage (1883) toevoegde. De hoofdoprijlaan deelt het terrein in een noordelijke helft en een aanmerkelijk kleinere zuidelijke helft. De hoofdentree van deze laan ligt aan de Van Weerden Poelmanweg. Een nieuw toegangshek geeft toegang tot een lange rechte oprijlaan die aan weerszijden met beuken is beplant. Deze hoofdoprijlaan doorsnijdt het gehele terrein en eindigt bij de Paltzweg, waar een tweede ingang is. (Sinds 1993-1994 is deze laan met klinkers in een waaiermotief bestraat.) De oprijlaan voert na ongeveer 150m langs het Koetshuis dat aan de noordzijde van de laan ligt. Ten oosten van het Koetshuis liggen aan weerszijden van de laan naaldbossen bestaande uit grove dennen, Corsicaanse dennen en douglassparren. Ook percelen met beuken, en (Amerikaanse) eiken komen hier voor. Tegenover het Koetshuis, aan de overzijde van de laan, ligt een symmetrisch aangelegd gazon terwijl aan de achterzijde van het Koetshuis een dierenweide is aangelegd. Deze nieuwe elementen hebben echter geen storende invloed op de oorspronkelijke parkopzet. Halverwege de oprijlaan ligt aan de zuidzijde een V-vormig terrein rond de Villa met een landschappelijke aanleg, waarbij solitair staande bomen (waaronder een sequoia) en/of boom-/struikgroepen

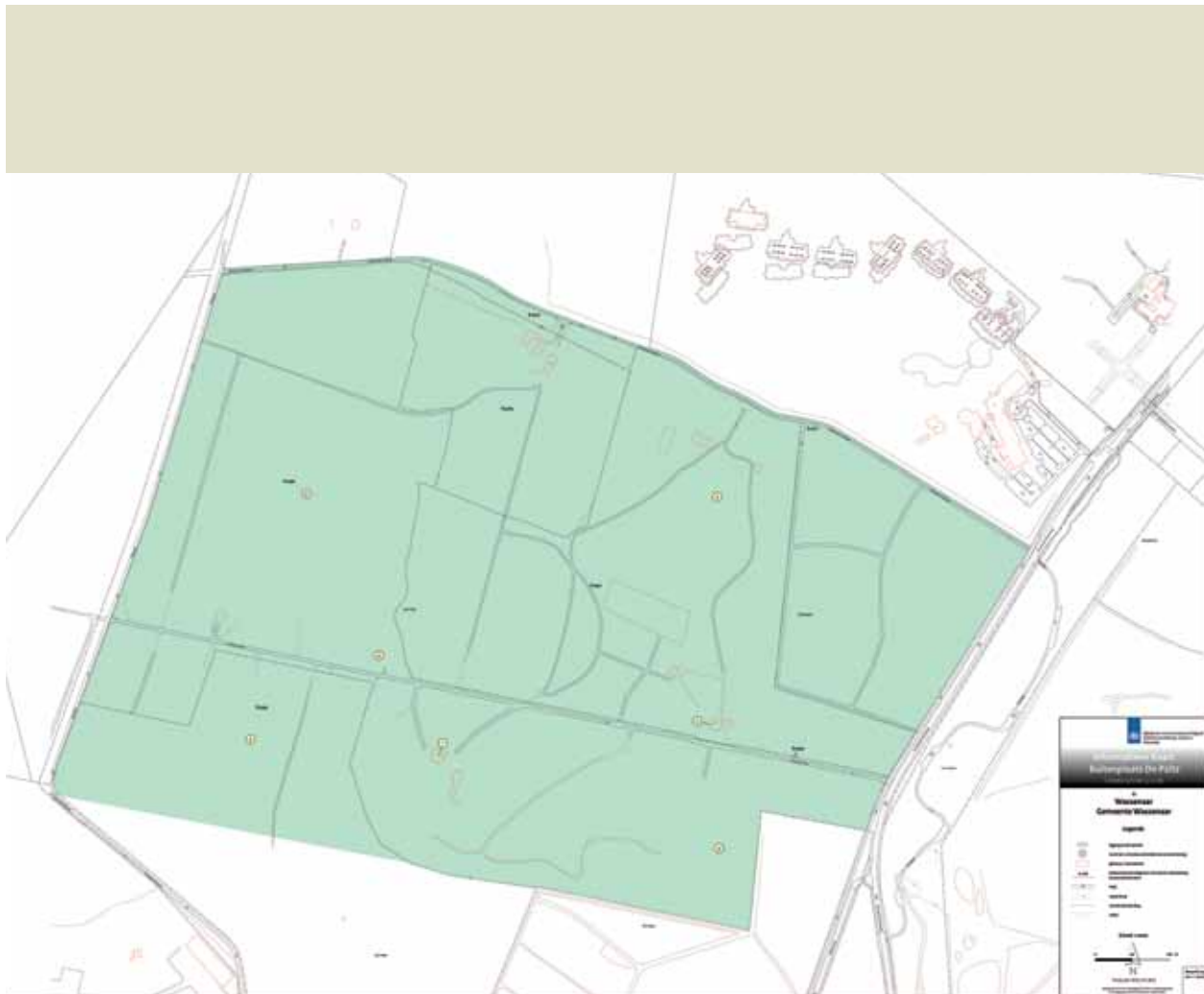
de dieptewerking naar en van het huis versterken. Naar het huis loopt een dubbele oprijlaan van waaruit diverse slingerpaden lopen. Ten oosten van de dubbele oprijlaan en ten noorden van de hoofdoprijlaan bevindt zich een berceau. De noordelijke helft van het park wordt in twee delen van praktisch gelijke grootte gesplitst, door middel van een zichtlaan die vanaf de oprijlaan van de Villa in noordelijke richting loopt. Deze laan, aan beide zijden met vier rijen beukenbomen beplant, eindigt bij boerderij 'De Paltz', die van oorsprong bij de buitenplaats hoort, maar thans in bezit is van een andere eigenaar. Ter weerszijden van de zichtlaan liggen weidegebieden die in het midden door een bosstrook in twee gelijke delen wordt gesplitst. Deze weidegebieden en de oprijlaan zijn grotendeels gebaseerd op de middeleeuwse verkavelingsstructuur. Meer naar het westen, aan de noordzijde van de oprijlaan, bevinden zich de restanten van het doolhof van haag-beuken zoals deze door L.A. Springer in 1883 is ontworpen/vergroot. Het doolhof had een rechthoekig patroon dat naar het midden toe in een spiraalvorm veranderde. In het centrum van het doolhof bevindt zich een zogenaamde hermitage (complexonderdeel 4). Het westelijk deel van het park bestaat voor het grootste deel uit naaldbossen met voornamelijk een recht padenpatroon.

Waardering

De historische parkaanleg van buitenplaats De Paltz is van algemeen belang vanwege de cultuur- en tuinhistorische waarde als in structuur en deels ook in details gaaf bewaard gebleven 19de-eeuwse parkaanleg in landschapsstijl, waaronder de tuinaanleg rond de Villa met zichtassen, de parkbossen met slingerpaden en rechte paden, weidegronden (oorspronkelijk landbouwgronden) en restanten van een doolhof met hermitage. Tevens heeft het park waarde door de ontstaansgeschiedenis van het terrein, dat als middeleeuws ontginningsgebied tot de stichting van de buitenplaats in 1860 als landbouwgrond in gebruik is geweest. De parkaanleg is van belang als onderdeel in het oeuvre van L.A. Springer, die in 1876 en 1884 een herinrichting uitvoerde. De parkaanleg heeft hoge landschappelijke en ensemblewaarde door de bijzondere ruimtelijke relatie die in de vorm van de diverse zichtassen en de dieptewerking is gecreëerd met de overige complexonderdelen.

Omschrijving hermitage

Een in een voormalig door L.A. Springer ontworpen doolhof gelegen hermitage of kluizenaarsgrot stamt vermoedelijk uit 1883-1884. Het object is samengesteld uit sintels, baksteen, slakken en onregelmatig gevormde stenen die met behulp van cement tot een grot zijn samengevoegd. Het dak, dat voor een groot deel is ingestort, wordt gedragen

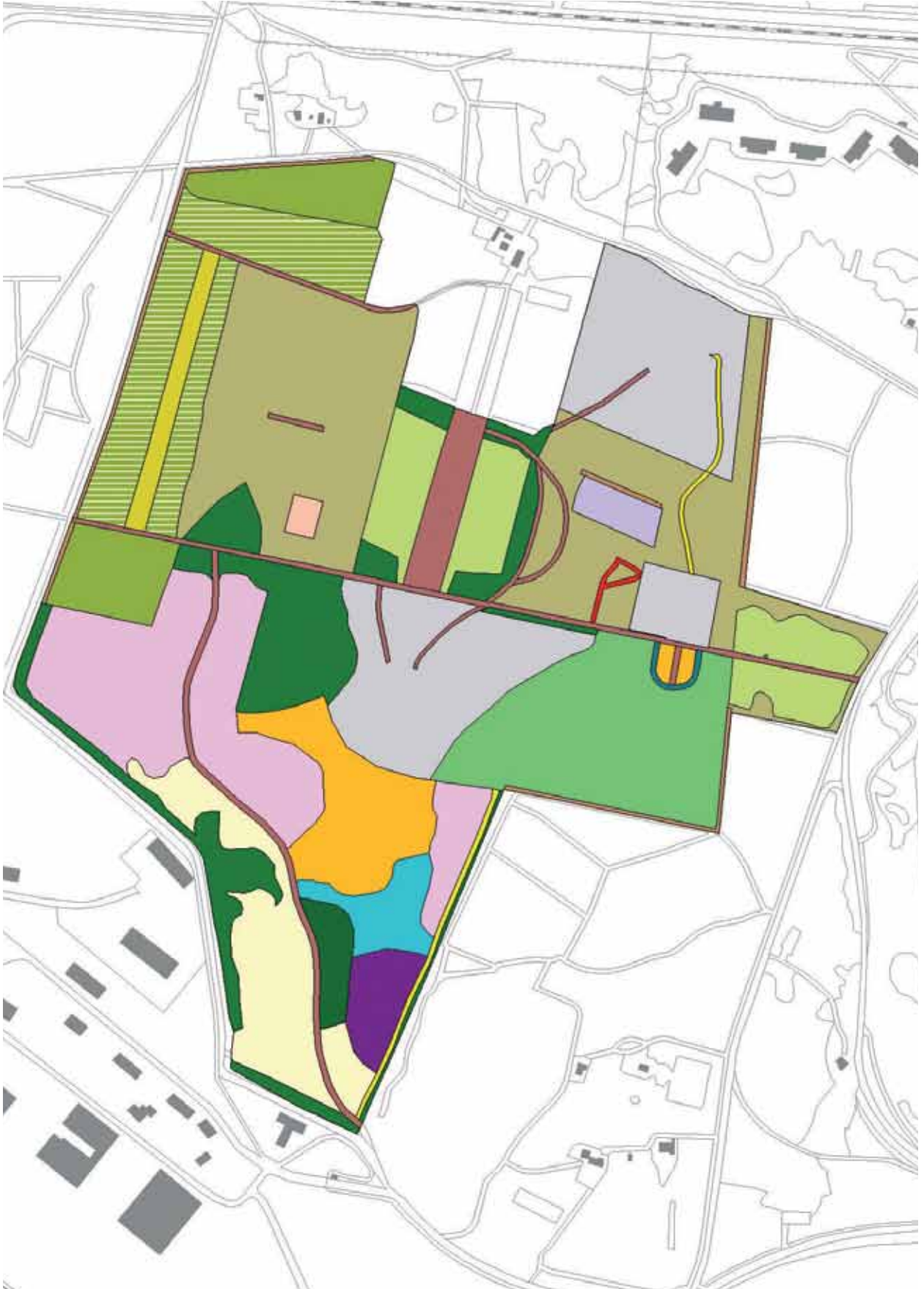
Kaart 17. Informatieve kaart buitenplaats De Paltz. Bron: RCE, 2012

door spoorrails. In het midden van de grot is van het hiervoor genoemde materiaal een pijler gemetseld die het dak ondersteunt. Achter deze pijler bevindt zich een beeld van een zittende monnik, waarvan het hoofd ontbreekt. De monnik houdt met een hand een kruis voor de borst, terwijl hij in zijn andere hand een boek vasthield. De grot stond in het centrum van het doolhof. Op het dak zat een waterreservoir, dat, als bezoekers, nadat zij het doolhof hadden doorlopen en de grot waren binnengetroten, kon worden opengezet waardoor een watergordijn voor de ingang ontstond. Een ander en enig voorbeeld van een dergelijke grot met watergordijn is in het park Sonsbeek in Arnhem te vinden.

Waardering

De hermitage is van algemeen belang vanwege de cultuur- en architectuurhistorische waarde als zeer zeldzaam voorbeeld van een kluzenaarshut uit het derde kwart van de 19de eeuw, die behoort bij een door de tuinarchitect L.A. Springer ontworpen doolhof. Als zodanig is het ook van belang voor het oeuvre van Springer. Het object heeft ensemble- en situationele waarde als onderdeel van een doolhof in het bijzonder en als onderdeel van de historische parkaanleg in het algemeen.

bijlage 2 Beheerkaart De Paltz

- Heide. Begrazing met gescheperde schaapskudde.

- Boomheide. Boombedekking 20-60%, periodiek dunnen. Begrazen met gescheperde schaapskudde.

- Korstmossen-Dennenbos. Boombedekking ca. 50%, periodiek dunnen. Periodiek (niet jaarlijks) extensief begrazen.

- Droog schraalgrasland. Maaien en afvoeren na 15 augustus.

- Droog schraalgrasland. Begrazen met gescheperde schaapskudde.

- Hooiland. Twee keer per jaar maaien en afvoeren, tenzij schraal.

- Zoom jaarlijks 50% maaien in september.

- Ontwikkeling open bos. Dunnen en aanplant winterseik. Opslag uitheemse soorten verwijderen.

- Eikenstrubben. Verwijderen exoten en ringen concurrerende beuk.

- Grove dennenbos. Periodiek licht dunnen.

- Ontwikkeling door linde gedomineerd bos. Opslag uitheemse soorten bestrijden.

- Loofbos. Dunnen wanneer nodig.

- Gemengd bos. Dunningen gericht op structuurvariatie. Inheemse soorten bevoordelen. Uitheemse struiken verwijderen.

- Laan. Vrijhouden van omringende bos. Periodiek snoeien en waar nodig vervallen laandelen vervangen. Blad blazen, ook uit berm. Klinkerbestrating in hoofdlaan onkruid vrij houden.

- Eikenhoutwal. Concurrenten vellen of ringen.

- Rododendrons. Periodiek snoeien na bloei.

- Moestuin. Uitheemse struiken verwijderen. Natuurlijke verjonging.

- Weg

- Pad

- Hermitage en beukendoolhof. Herstelproject.

- Erfpacht. Beheer bomen en bos door UL.

Colofon

Uitgave:

Stichting Het Utrechts Landschap
Postbus 121
3730 AC De Bilt
030 220 55 55
info@utrechtslandschap.nl
www.utrechtslandschap.nl

Inhoud:

Het Utrechts Landschap

Auteur:

Markus Feijen

Boswachter:

Martijn Bergen

Extern advies:

Bureau Waardenburg
Herman van den Bijtel
Klankbordgroep beheerplannen
Provincie Utrecht

Ontwerp en vormgeving:

Vanhorenzeggen.com

Stichting Het Utrechts Landschap

Postbus 121

3730 AC De Bilt

030 220 55 55

info@utrechtslandschap.nl

www.utrechtslandschap.nl